

РЕКОНСТРУКЦІЯ СЦЕН „ГАМЛЕТА“ В. ШЕКСПІРА В ПОСТАНОВЦІ БОРИСА ТЯГНА НА СЦЕНІ ЛЬВІВСЬКОГО ТЕАТРУ ІМЕНІ М. ЗАНЬКОВЕЦЬКОЇ

Прем'єра „Гамлета“ заньківчан відбулася 31 січня 1957 р. Вистава стала третім сценічним прочитанням твору в Україні, другим — у Львові¹. Пройшла понад сімдесят разів, в тому числі — на гастролях у Києві, Москві, Вільнюсі, Ростові-на-Дону, Луцьку, Донецьку, Мінську, Любліні (Польща). Здобула широке визнання глядача і фахівців, мала численні відгуки у пресі².

Вистава являє неабиякий інтерес для істориків театру як одне з визначних вітчизняних прочитань „Гамлета“, одна з десяти сторінок заньківчанської Шекспіріани, режисерська робота вихованця курбасівської школи Бориса Тягна, приклад блискучого тандему постановника й актора в роботі над роллю, як одне з вершинних досягнень українського акторського мистецтва в образі Гамлета — О. Гая.

„Гамлет“ у постановці Б. Тягна та виконанні О. Гая, безсумнівно, залишається однією з блискучих сторінок української Шекспіріани. Створений

¹ Прем'єра українського „Гамлета“ відбулася 21 вересня 1943 р. у Львівському оперному театрі (переклад М. Рудницького, режисер — Й. Гірняк, Гамлет — В. Блавацький). Див.: Ревуцький В. В орбіті світового театру. — Київ; Харків; Нью-Йорк, 1995. — С. 49—51.

² Див.: Волков В. Гамлет // Вільне життя. — 1960. — 15 черв.; Гребенников М. Хвилюючий спектакль // Радянська Волинь. — 1959. — 23 черв.; Дорофеева Г. Гамлет // Советская молодежь. — 1957. — 7 июн.; Завадський Ю. Олександр Гай у ролі Гамлета // Вечірній Київ. — 1957. — 24 листоп.; Клочья А. Гамлет у заньківчан // Радянська Донеччина. — 1962. — 6 черв.; Ломоносов А. Шекспир на украинской сцене // Советская Кубань. — 1961. — 30 июня; Любченко К. Пафос обличения // Советская Эстония. — 1958. — 10 июля; Моисеенко Н. Гамлет // Львовская правда. — 1957. — 24 марта; Неборячок Ф. В ролі Гамлета Олександр Гай // Зміна. — 1957. — № 8. — С. 18; Петльований В. Заньківчани ставлять „Гамлета“ // Літературна газета. — 1957. — 2 квіт.; Рудницький М. Гамлет // Вільна Україна. — 1957. — 13 берез.; Терещенко М. Новий Гамлет // Україна. — 1957. — № 22. — С. 26—27; Chabros H. Hamlet msciciel czy Hamlet filizof? — oto yest pytanie // Kurier Lubelski. — 1958. — 25 pazd.

на громадянському піднесенні кінця п'ятдесятих, він ніс у собі провісницьку ідею свободи, непримиренної боротьби з насильством. Гамлет-Гай блискуче втілює соціальне замовлення зали на героя нового типу — гуманіста, інтелектуала, романтика. Актор і режисер прочитали в шекспірівському трагічному образі близьку часові тему потужної духовної особистості, що дієво змінює світ, керуючись кодексом людяності, розуму, честі.

Належні місце й оцінка львівського „Гамлета“ в сучасному театрознавстві ще не визначені дослідниками³. Тому сьогодні є важливим максимальне збереження інформації про виставу, за якою можна встановити ті чи інші її особливості, загальні принципи рішення, хід, деталі.

Однією з таких спроб зібрати, зберегти, об'єднати й відтворити зібраний матеріал у формі, наближеній до сценічної дії, є запропонована реконструкція сцен із вистави. Вона торкається насамперед центральної лінії Гамлета. Картини 2, 4, 5, 7, 9, 14, 20 за участю головного героя⁴ дають можливість побачити загальні постановочні принципи рішення вистави, динаміку розвитку образу Гамлета, його стосунків із персонажами трагедії, а також дають часткове уявлення про композиційну роботу із драматургічним текстом, надзвичайно важливу і показову для Б. Тягна як постановника.

Звичайно, жанр реконструкції, як і будь-який інший спосіб фіксації вистави, недосконалий і аж ніяк не може претендувати на повноту відтворення. Проте він передбачає залучення цілого комплексу джерел⁵, і, що суттєво, конкретне розміщення отриманих із них свідчень паралельно до драматургічного тексту. Це робить послідовними та до певної міри доказовими суб'єктивні за своєю природою спогади, твердження щодо сценічного прочитання тієї чи іншої сцени, епізоду вистави. Основу ж реконструкції склав примірник помічника режисера, за яким провадилась вистава і котрий містить усі, чинні в дії, помітки щодо сценічної партитури вистави: текстові скорочення, зміни картин, вигородки, світлові та шумові ефекти, музичні номери, реквізит тощо.

За браком матеріалів лише частково вдалося відтворити зоровий образ вистави. Відсутність креслень, ескізів, малюнків та фотографій загально-го плану робили приблизними будь-які спроби поновити його в повному обсязі.

³ Про „Гамлета“ Б. Тягна—О. Гая див. у монографіях: Ваніна І. Шекспір на українській сцені. — К., 1958; Сидоренко З. Борис Тягно. — К., 1970.

⁴ Реконструкцію восьмої картини див.: Гарбузюк М. Реконструкція — перманентний стан // Український театр. — 1997. — №6. — С. 16—19.

⁵ Окрім вказаних друкованих джерел, реконструкція здійснювалась за: Босенко А. Спогади про виконання ролі Гертруди. — Рукоп. — Архів автора; Босенко А., Гай О. Спогади про сцени Гамлета й Гертруди. — Аудіозапис. — Архів автора; Бочаров О. Лист до О. Гая (недатований). — Рукоп. — Архів О. Гая; Гай О. Спогади про виконання ролі Гамлета. — Рукоп. — Архів автора; Гринько О. Спогади про виконання ролі Привида. — Рукоп. — Архів автора; Каганова Л. Спогади про виконання ролі Офелії. — Рукоп. — Архів автора; Коваленко В. Спогади про виконання ролі Розенкранца. — Рукоп. — Архів автора; Козак Б. Спогади про О. Гая—Гамлета та участь у масових сценах вистави. — Рукоп. — Архів автора; Лісненко І. Примірник ролі Клавдія. Державний музей театрального, музичного та кіномистецтва України (далі — ДМТМК України), кн. Вст. 1607, № 9927; Мірус Б. Спогади про виконання ролі Актора. — Рукоп. — Архів автора; Радченко О. Клавир музики до вистави „Гамлет“. — Рукоп. — Власність театру; Турчин Ю. Спогади помічника режисера та учасника вистави. — Рукоп. — Архів автора; Шекспір В. „Гамлет“. — Примірник помічника режисера театру. — Машинопис, рукоп. — Власність театру.

Художнє рішення Ю. Стефанчука мало на меті створення атмосфери похмурого, сірого середовища ельсінорського палацу. Втілене художником в єдиній архітектурній конструкції із змінними елементами, воно мало трохи абстрактний та статичний характер, що зумовило неоднозначні оцінки рецензентів⁶. Конструктивне рішення полягало в поєднанні стаціонарних та рухомих елементів. До перших належали різновисокі станки, що вкривали площадку сцени, світлі колони у правому та лівому порталах, рухома вежа. План їх розташування удалося відтворити з найбільшою вірогідністю*. Отримана можливість зафіксувати це реалізована в малюнку 1, котрий став основою усіх подальших замальовок мізансцен. Його суттєвими недоліками є схематичність та планіметрична позиція, що змінює традиційний погляд на екран сцени, віддаляючи читача від звиклого перспективного бачення декорації із зали. Проте такий спосіб подання має низку переваг. Малюнок зроблений у масштабі, способом накладання на інженерний план сцени театру, що дає змогу робити певні висновки про конструктивні особливості та розміри декорації. Він створює додаткову інформацію про мізансценування не лише по горизонталі, а й у висотному розумінні. За всім цим, може стати реальною основою для повного поновлення декораційного рішення.

Змінні частини декорації на малюнках позначені пунктирними лініями з поясненнями. Це колони, арки, поміст, зубці, а також завіси — червона антрактова та сіра інтермедійна, сірі роздержки-драпіровки, червона ставка, гобелен.

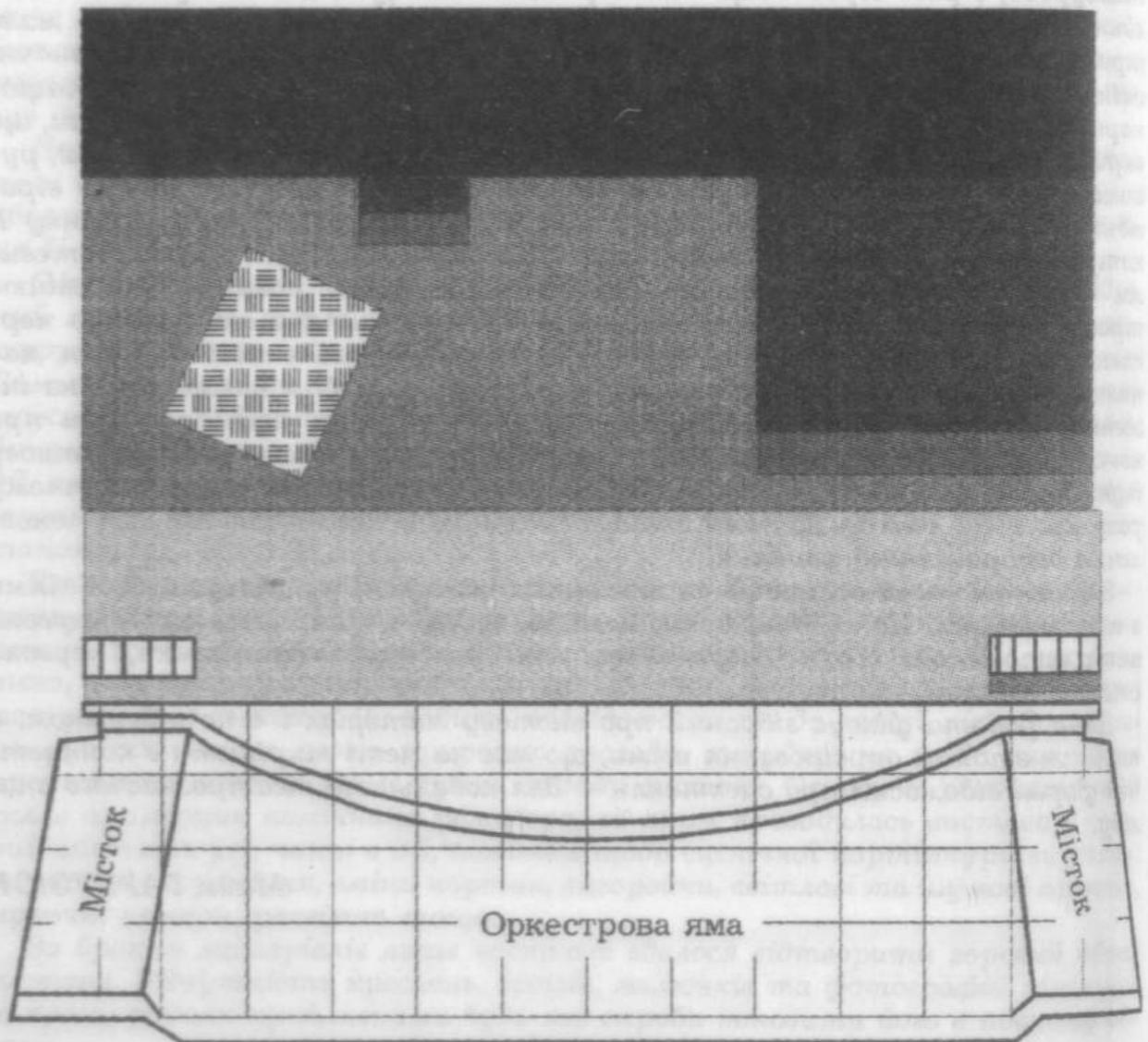
Дана робота фіксує зібраний про виставу матеріал і є не підсумком, а першим етапом опрацювання теми, що має на меті закріпити в конкретній формі відомості про спектакль — для подальшого театрознавчого аналізу.

Майя ГАРБУЗЮК

⁶ Див. напр.: Любченко К. Пафос обличчя; Моисеєнко Н. Гамлет.

* За спогадами робітника сцени Матяша Я. та учасників вистави.

ДОДАТОК

Умовні позначення:

	висота 100 см		висота 20 см
	висота 80 см		рухома вежа
	висота 60 см		портальні колони
	висота 40 см		

Мал. 1. План сценічної площадки

В. Шекспір**Переклад В. Вера****ГАМЛЕТ****Трагедія на 4 дії, 20 картин**

Постановка нар. арт. УРСР Б. Тягна

Художник — Ю. Стефанчук

Композитор — засл. арт. УРСР О. Радченко

Тренер із фехтування — Д. Волжанін

Диригент — Д. Іванюк

Дійові особи та виконавці¹ (за алфавітом)*:

КЛАВДІЙ, король Данський — О. Гринько, засл. арт. України О. Давиденко, І. Лісненко

ГАМЛЕТ, син попереднього і небіж теперішнього короля — нар. арт. УРСР О. Гай, Я. Геляс

ТІНЬ БАТЬКА ГАМЛЕТА — О. Гринько, В. Михалевич, В. Сумський

ФОРТІНБРАС, принц Норвезький — В. Сумський, Ю. Єременко

ПОЛОНІЙ, канцлер — М. Біловодський, нар. арт. УРСР, лауреат Сталінської премії Д. Дударев

ГОРАЦІО, друг Гамлета — А. Буржанський

ЛАЕРТ, син Полонія — П. Голота

ВОЛЬТІМАНД — С. Грінченко

КОРНЕЛІЙ — С. Бедро

РОЗЕНКРАНЦ, придворні — С. Бобрьонок, В. Коваленко

ГІЛЬДЕНСТЕРН — Б. Кох, П. Тищук

ОЗРІК — В. Кремза, Г. Полінський, Б. Ступка

СВЯЩЕНИК — А. Кириленко

МАРЦЕЛЛ — В. Максименко, В. Аркушенко

БЕРНАРДО, офіцери — Л. Кринський

ФРАНЦІСКО, солдат — Ю. Турчин

РЕЙНАЛЬДО, служник Полонія — В. Денисенко, П. Тищук, В. Палевич

АКТОРИ 1-й (Гонзаго) — А. Тимошенко;

2-й (Баптіста) — О. Бурмістрова, Ж. Строєнко;

3-й (Луціан) — Б. Мірус, В. Кремза;

4-й (Пролог) — К. Губенко

МОРЯК — В. Сухицький

АНГЛІЙСЬКИЙ ПОСОЛ — П. Тищук

ГЕРТРУДА, королева Данська, мати Гамлета — засл. арт. УРСР А. Босенко

¹ Див.: Театральний Львів. Сезон 1957—1958 рр.— №22 (271).— С. 45; Театральний Львів.— 1958.— № 12—13 (286).— С. 38; Театральний Львів. Сезон 1958—1959 рр.— № 23.— С. 28; Театральний Львів.— 1959.— № 8 (307).— С. 26; Театральний Львів.— 1960.— № 11 (330).— С. 30; Театральний Львів.— 1962.— № 17 (359).— С.17.

* Протягом усього періоду експлуатації.

ОФЕЛІЯ, дочка Полонія — Л. Вершиніна, Л. Каганова, З. Сидоренко
ГРОБОКОП 1-й — В. Аркушенко, В. Михалевич

2-й — К. Губенко

ЦАРЕДВОРЦІ А. Гаркуша, С. Грінченко, Г. Клим, С. Колос, О. Корковидов, О. Корольчук, К. Палевич, Л. Рега, Ю. Турчин

ДАМИ — М. Єршова, Т. Колесник, В. Розумна, Г. Опанасенко, Р. Пенкович, Е. Юнг

ПАЖІ — Г. Барінова, М. Забігловська, О. Іванюк, А. Конелець, Н. Лотоцька (студійка), М. Менто, І. Стефанчук

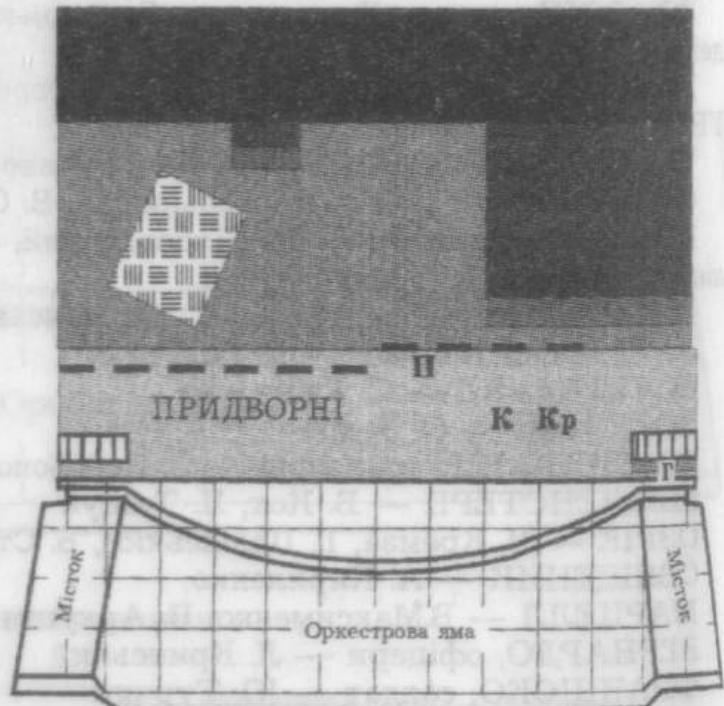
Виставу ведуть — А. Кириленко, Ю. Турчин

ДІЯ 1

Картина 2²

Умовні позначення:

Г	ГАМЛЕТ
К	КОРОЛЬ
Кр	КОРОЛЕВА
П	ПОЛОНІЙ
—	лінія розташування роздержки (ліворуч) та гобелену (праворуч)

Мал. 2

² Див.: Босенко А. Спогади...; Вочаров О. Лист...; Гай О. Спогади...; Дорофесва Г. Гамлет...; Лісненко І. Примірник ролі...; Любченко К. Пафос обличчя...; Моисеєнко Н. Гамлет...; Неборячок Ф. В ролі Гамлета...; Петльований В. Заньківчани ставлять...; Радченко О. Клавір...; Рудницький М. Гамлет...; Турчин Ю. Спогади...; Шекспір В. Гамлет. — Примірник помічника режисера...; Chabros H. Hamlet...

Відкривається червона завіса*.

Фанфари.

Декорація тронної зали складена з темно-червоної драпірованої роздержки на рівні перших куліс ліворуч та декоративного гобелену праворуч углуб (див. лінію пунктиру), крісел Короля й Королеви перед гобеленом, світлих високих колон біля правого та лівого порталів.

Атмосфера свята. В урочистих шатах входять Король, Королева, Полоній, Лаерт, Вольтіманд, Корнелій, вельможі і слуги.

Перший вихід Гамлета. На ньому чорний одяг, білосніжна сорочка. Уповільненим кроком проходить авансценою до колони. Важко, майже безвільно опущені руки підтримують плащ, що спадає. Підходячи до правого порталю, повільно підбирає плащ і кладе його на руку. Піднімається сходишками, повертається обличчям до зали, спиною ледь опираючись до колони. Задумливий, „відсутній“ погляд звернений понад головами глядачів угору, вдаль. В очах — глибокий біль.

Усі мізансцени побудовані довкола трону, підкреслюючи урочистість та церемоніяльну симетричність дії (мал. 2).

КОРОЛЬ

(фото 1)

Стоїть біля трону. Окидаючи поглядом почет, офіційно оголошує про шлюб із королевою.

Хоч нашого улюбленого брата

Ще свіжа смерть у пам'яті [...]**

Однак наш розум переміг природу, —

Ми, в мудрий сум вдягаючи цю пам'ять,

Про себе пам'ятаєм водночас.

Тому сестру і королеву нашу,

Держави спадкоємницю-вдову,

Ми, так сказати, з радістю сумною — [...]

В дружини взяли. Ми вслухались пильно

В поради мудрі ваші [...] За все подяка вам.

Сідає. Пауза. Презирливо, іронічно.

А далі інше: юний Фортінбрас,

Цінуючи нас, мабуть, невисоко,

Чи гадці, що як вмер наш любий брат,

То і держава підупала наша.

Пройнявшись мрією про власну міць,

Весь час вимогами нам докучає

Про поворот земель, що його батько

Утратив і що їх законно взяв

Наш брат славетний. Щодо того — все.

Пауза.

* Тут і далі курсивом подано власне реконструйований матеріал — у вигляді коментаря до тексту.

** Тут і далі дужками позначені купюри тексту за: Шекспір В. Гамлет. — Примірник помічника режисера...

Тепер про нас* і про ці збори наші.
Ось в чому річ.

Рішучий, діловий тон.

Листа ми склали тут
До дядька Фортінбраса, до Норвежця, —
Прикутий він до ліжка і навряд
Щось чув про заміри лихі, ми просим
Спинити дальші кроки Фортінбраса [...].
Ми вас призначаєм
Корнелій вірний наш, вас, Вольтіманд,
Послами привітання до Норвежця [...].
Прощайте!

Свою відданість швидкістю явїть.

КОРНЕЛІЙ І ВОЛЬТІМАНД

Підходять від лівої куліси до трону, роблять реверанс.

В цій справі, як в усіх, відданість явим.

КОРОЛЬ

Не маєм сумніву: щасливо їхать!

Корнелій і Вольтіманд виходять у ближню ліву кулісу.

А ти, Лаерт, що скажеш нам нового? [...]
Що б мати ти хотів, Лаерт?

ЛАЕРТ

(фото 2)

Підходить від лівої куліси до Короля, уклоняється згідно з придворним етикетом.

Державцю!

Ваш дозвіл — знов до Франції вернутись.

Хоч я прибув додому звідти сам

Коронування ваше привітати,

Та нині, це здійснивши, визнаю —

Думки мої знов спрагло мчать назад,

Ждучи від вас пробачення і згоди.

КОРОЛЬ

А дозвіл батька? Що Полоній каже?

ПОЛОНІЙ

(фото 3)

Державцю, довго домагався він

* Тут і далі в тексті Клавдія збережені аналогічні помітки за: Лісненко І. Примірник ролі Клавдія...

Проханням впертим дозволу; я, врешті,
Тяжкою згодою скріпив цю просьбу.
Прошу, дозвольте їхати йому.

КОРОЛЬ

Що ж, в добрий час, Лаерт, ти — вільний нині
Використовуй з честю й волю, й час.

Лаерт вклоняється королю, виходить в ліву кулісу.

А ти, мій родич Гамлет, (*перебільшено*) сину (*пауза*) мій...

ГАМЛЕТ

Незворушно, посилаючи звук далеко, у простір.

І менш, ніж син, і більш, ніж родич просто.

КОРОЛЬ

Якогога солодше.

Ще й досі над тобою хмари виснуть?

ГАМЛЕТ

Притискаючи кожне слово

О ні, державцю; сонця — аж завадто*.

КОРОЛЕВА

(фото 4)

Звертається сидячи.

О, Гамлет мій, скинь колір свій нічний.

На короля датчан поглянь як друг.

Не можна ж вічно з-під повік зважнілих

Шукати батька вмерлого в пилу.

Це доля всіх: померти, в прах зійти

І в вічність крізь природу перейти.

ГАМЛЕТ

Так, доля всіх.

КОРОЛЕВА

Чого ж ця смерть тоді

Здається незвичайною тобі?

ГАМЛЕТ

Зосереджено

Здається? Ні! Не треба цих „здається“.

Це так і є.

Вслухається у себе. Звернений до власних глибинних почуттів,

* Тут і далі виділені слова, особливе інтонаційне підкреслення яких удалось встановити.

що не мають нічого спільного із зовнішнім світом та оточенням.
Слова — лише зовнішній план, відлуння самотійного драматичного
внутрішнього процесу.

Ні плащ цей темний,
Ні одягу врочиста чорнота,
Ані бурхливі стогони дихання,
Ані всі форми туги, всі знаки
Не виявлять душі моєї, це все здається,
Що є в мені — нічим не показати,
А це — лиш одяг туги, суму шати.

КОРОЛЬ

Приємно це в тобі й похвально, Гамлет,
Що ти жалобно шануєш батька.

*Підводиться, звертаючись до Гамлета повчально, настановляючи.
(фото 5)*

Але твій батько батька втратив теж,
Той — теж свого [...].

Та бути впертим в тузі — блюзнірство.

Так не сумує муж *(пауза)*. Печаль така

Про волю свідчить, небу непокірну,

Про серце нестійке, про буйний розум,

Про незнання безглузде і низьке.[...]

Гріх це перед небом.[...]

„Так мусить бути“. Просим, в землю кинь

Безцільну тугу цю і знай, що ми

Для тебе — батько; *(урочисто)* хай відзначить світ

Що ти до трону нашого *(пауза)*— найближчий,

Що не бідніш моя любов на щедрість, *(пауза)*

Ніж батька найніжнішого любов.

А щодо [...] наміру твого

До Віттенберґа знову їхать вчитись *(пауза)* —

В незгоді із бажанням нашим це.

Ми просимо, погодься тут лишитись

На втіху і на радість нам усім.

Інтонанційна градація.

Вельможа перший, *(пауза)* родич наш, *(пауза)* наш син.

КОРОЛЕВА

Нехай тебе не марно мати просить.

Лишайся тут, не їдь у Віттенберґ.

ГАМЛЕТ

Ввічливо-іронічний уклін.

В усьому буду я слухняний вам.

КОРОЛЬ

Не зважаючи на іронію Гамлета, радісно, якомога щиро.

Ось відповідь і любляча, й прекрасна!
Будь тут у Данії, як ми.
До Королеви.

Ходім!

[Музичний № 3]

Врочисто. Помпезно.

Ця згода Гамлета, і вільна, й люба
Моєму серцю — усміх. Широко, піднесено, „тамадуючи“. А тому
На кожний келих, питий королем,
Нехай гармата б'є велика в хмари,
Хай гул небес за тостом королівським
Повторює наш грім земний! Ходім!
Виходять у ліву кулісу.

ГАМЛЕТ

Проводив поглядом Короля і Королеву.

Крок уперед на нижчу сходинку. Рвучко закриває обличчя руками.
Якби ж моя міцна занадто плоть
Розтанула б, стекла, спливла росою!
Або коли б не встановив нам Бог
Закону проти самогубства! Боже!

Відкриваючись у далечинь, простір,
об'єкт уваги — понад головами глядачів

Яким нудним, утертим, плоским, марним
Мені здається все, що є на світі!
О сад, зарослий бур'яном внівець!

З гіркотою, болісно:

Бридота — світ. Лихе, бруталне, дике
В ньому цвіте й панує. О ганьба!
Два місяці, як вмер! Та ні, ще менш!

Гостре відчуття несправедливості світу, змішане з сумом, тугою
за батьком.

Їх порівнять — сатир і Аполлон!

І мати так кохав, що він не дав би
Вітрам небес торкнутись надто грубо
Її обличчя. Небо і земля!
Чи згадувать? До нього ж так горнулась,
Немов їства того у неї голод
Лише зростав. А нині, місяць згодом

Услід матері, широка подача тексту.

О тлінності, твоє наймення: жінка!
Ще й черевики не зносила ті,
В яких за тілом батька, вся в сльозах,
Як Ніобея, йшла: вона! Вона —
Та, Боже, звір без поняття, і той
Журився б довш — з моїм побралась дядьком, —
Що схожий на могого батька так,

Крик осуду.

Як я на Геркулеса! Через місяць!
Ще й навіть сіль отих брехливих сліз
Лишалась на повіках зчервонілих,
Як одружилась! (стогін) О, гидка поспішність!
Так швидко впасти в ложе кровозмісне!
Нема й не може бути тут добра.
Розбийся ж, серце, бо язик закутий!

Із ближньої лівої куліси входять Гораціо, Марцелл і Бернардо.

ГОРАЦІО

(фото 6)

Привіт вам, принце!

ГАМЛЕТ

Бачить радий;

Гораціо — чи я забув сам себе!

ГОРАЦІО

Так, принце, бідний ваш слуга — до послуг.

ГАМЛЕТ

Мій любий друг; оцим ім'ям зміняюсь.

Підходить до Гораціо, торкається плеча.

Що змусило вас Віттенберг покинути?

Марцелл?

МАРЦЕЛЛ

Так, мій ласкавий принце...

ГАМЛЕТ

Щиро, виходить із попереднього стану, віддаючись радості зус-

трічі. Розмова відбувається у пошвавленому темпі, активно.

Радий вас бачити —

До Бернардо

Вітаю, сер, —

Так чом же Віттенберг лишили ви?

ГОРАЦІО

Із нахилу до лінощів, мій принце.

ГАМЛЕТ

Таке б і ворог ваш не зміг сказати,
Тим паче ви не силуйте мій слух,
Щоб він словам повірив вашим власним,
Собі на шкоду. Знаю, ви — не ледар.
Що ж робите тут, в Ельсінорі ви?
Ми до від'їзду навчимо вас пити.

ГОРАЦІО

На похорон спішив — ваш батько вмер.

ГАМЛЕТ

Студенте, друже, прошу, не глузуй —
Ти ж на весілля матері приїхав.

ГОРАЦІО

Воно і справді відбулось невдовзі.

ГАМЛЕТ

Повертаючись до „своїї“ теми.

Ощадність, друже! З поминок всі страви
На шлюбний стіл холодними пішли.
О, хай в раю зустрівся б гірший ворог —
Все легше, ніж цей пережити день!

Йде назад, до колони.

Мій батько, — о, його я ніби бачу!

(фото 7)

ГОРАЦІО

Де, принце мій?

ГАМЛЕТ

В очах душі моєї.

ГОРАЦІО

Його я бачив, справжній був король.

ГАМЛЕТ
Людиною він був, увесь, в усьому.
На нього схожих я вже не побачу.

ГОРАЦІО
Мені явився він у ніч минулу.

ГАМЛЕТ
Стрімко біжить від колони до Гораціо.
Явився? Хто?

ГОРАЦІО
Король і батько ваш.

ГАМЛЕТ
Збудження наростає, Гамлет спалахує.
Король, мій батько?

ГОРАЦІО
На мить здивовання вгамуйте ваше
І слух схиліть, щоб я сказати міг,
Дворян цих двох представивши за свідків,
Про диво це.

ГАМЛЕТ
Кажі, заради бога!

ГОРАЦІО

динамічно

Дві ночі вряд два дворянини цих,
Бернардо і Марцелл, у варти час
В пустині мертвій півночі зустріли
Таке ось. Хтось, неначе батько ваш,
При повній зброї з ніг до голови

Гамлет дуже зосереджено слухає, повільно відступаючи до колони, його здивування зростає.

З'являється і йде врочистим кроком,
Велично повз. Так тричі він пройшов
Перед очима, сповненими ляку,
На віддалі жезла, мов студень, непорушні
Стояли, заціпеніли. Це мені
Вони сказали як велику тайну.
Я в третю ніч на варті з ними був,
І, як вони казали, в той же час
І в образі тому ж, все точно так,
З'явився привид Короля я знав.
Так руки ці подібні.

ГАМЛЕТ

Жвавішає, тон розмови — діловий і рішучий. Веде сцену впевнено, як людина, що бачить перед собою конкретну мету.

Де ж було це?

МАРЦЕЛЛ

Там, на майданчику, де ми вартуєм.

ГАМЛЕТ

І ви з ним говорили?

ГОРАЦІО

Так, мій принце,
Та відповіді він не дав, хоча
Він голову підвів і рух зробив —
Здавалося, ось-ось він заговорить,
Та півень ранку раптом заспівав,
І, вчувши звук цей, привид враз метнувсь
І зник поспішно.

ГАМЛЕТ

Дуже, дуже дивно

ГОРАЦІО

Як те, що я живу, це правда, принце,
І ми обов'язком вважали нашим
Вас повідомити про це.

ГАМЛЕТ

Сам до себе.
Так, звісно, звісно. Це мене турбує.
На варті ви цю ніч?

МАРЦЕЛЛ, БЕРНАРДО

Так, принце, ми.

ГАМЛЕТ

Перебігає у центр авансцени. Співрозмовники — по боках і на крок-два позаду від нього.

Озброшений, ви кажете?

МАРЦЕЛЛ, БЕРНАРДО

О, так!

ГАМЛЕТ

Далі всі запитання Гамлета — різкі, короткі. Стоїть анфас, повертаючись із кожним питанням до друзів, підкреслюючи поворот жестом руки. Відповіді слухає обдумуючи, повертаючись до зали, едивляючись „за обрій“.

При повній зброї?

МАРЦЕЛЛ, БЕРНАРДО
З голови до п'ят.

ГАМЛЕТ
Так ви не бачили його обличчя?

ГОРАЦІО
Ні, бачили, забрало він підняв.

ГАМЛЕТ
Він як дививсь, похмуро?

ГОРАЦІО
Скоріш печаль була в ньому, не гнів.

ГАМЛЕТ
Блідий, червоний?

ГОРАЦІО
Блідий був дуже.

ГАМЛЕТ
І дививсь на вас?

ГОРАЦІО
О, пильно!

ГАМЛЕТ
Я б хотів там бути з вами!

ГОРАЦІО
Він вас вжахнув би.

ГАМЛЕТ
Так, так, можливо. Довго він пробув?

ГОРАЦІО
До ста неспішно можна б відлічити.

МАРЦЕЛЛ, БЕРНАРДО
Ні, довше, довше!

ГОРАЦІО
Як я був — ні.

ГАМЛЕТ
І сива борода?

ГОРАЦІО

О ні, така ж, як за життя, вся чорна
Але срібляста.

ГАМЛЕТ

Я прийду на варту:
Знов, може, прийде.

ГОРАЦІО

Прийде, я ручусь.

ГАМЛЕТ

Коли він образ батька прибере,
До нього мовлю я, хоча б і пекло
Розверлось, велячи мовчати!

Закривається червона завіса, за нею — перестановка на 3 картину, герої — на авансцені.

Прошу:

Як досі про видіння ви мовчали,
Так і надалі ви про все мовчіть.

Атмосфера таємничості, змови. Гамлет наказує рішучо, гостро, упевнено.

І щоб не сталося вночі сьогодні —
Кладіть до розуму, вуста ж замкніть.
Я за любов віддячу вам. Прощайте;
Над північ я на вартовий майданчик
До вас прийду.

УСІ

Запевнення прийміть.

ГАМЛЕТ

Любов прийму, як ви — мою. Прощайте!

Виходять усі, крім Гамлета.

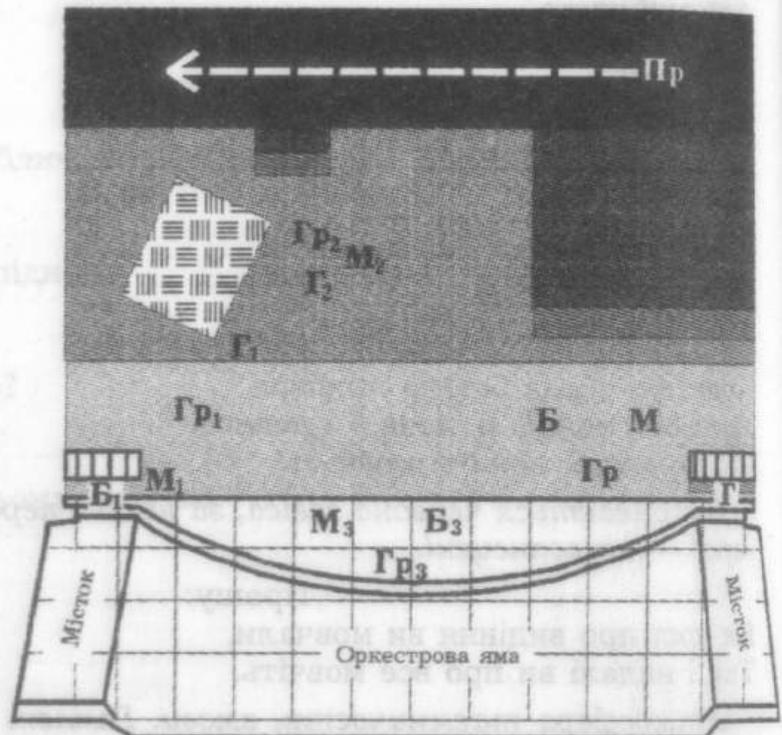
Дух батька в зброї! Тут щось негаразд.
Якась тут гра лиха. О, швидше б ніч!
Терпи душа, хоча б із надр гірських
На суд людський, на світло вийде гріх!

Виходить.

Картина 4³

Умовні позначення:

- Г ГАМЛЕТ
 Гр ГОРАЦІО
 М МАРЦЕЛЛ
 Б БЕРНАРДО
 Пр ПРИВИД
 — лінія руху
 Привида
 (на помості)

Мал. 3

Похмура декорація середньовічного замку. На задньому плані з куліси в кулісу на висоті 2,5—3 м над станком перекинаний поміст завширшки 50—60 см. Це — замкова стіна, обрамлена зубцями. Поступово (на реостаті) на тлі цієї стіни виникають хмари. Шум вітру.

Із глибини входять ГАМЛЕТ, ГОРАЦІО й МАРЦЕЛЛ.

Гамлет протягом усієї сцени піднесений, натхненний незвичайною ситуацією. Страх перед невідомим змішаний із всепоглинаючим прагненням з'ясувати правду. Темпоритм сцени — швидкий, пульсуючий, гарячковий (мал. 3).

ГАМЛЕТ

Повітря аж кусає; лютий холод.

ГОРАЦІО

О так, мороз пронизує наскрізь.

ГАМЛЕТ

Котра година?

ГОРАЦІО

Мабуть, близько північ.

³ Див.: Бочаров О. Лист...; Гай О. Спогади...; Гринько О. Спогади...; Радченко О. Клавір...; Турчин Ю. Спогади...; Шекспір В. Гамлет. — Примірник помічника режисера...

МАРЦЕЛЛ

О ні! пробило вже.

ГОРАЦІО

Невже? Не чув; вже близько, отже, час,
Коли цей привид тут почне ходити.*Звуки сурм і гарматні постріли за сценою.*

[Музичний № 3-а]

Врочисто. Помпезно.

Що там, мій принце?

ГАМЛЕТ

Біля правого порталу. Вєсь у своїх думках. Гораціо, Марцелл і Бернардо на другому плані, позаду (див. мал. 3).

Король не спить сьогодні й бенкетує —

Жест руки направлений углиб сцени.

Він п'є, він в захваті веде танок.

А тільки чару з рейнським вип'є — враз

Литаври й сурми сповіщають ревом

Про тост його.

ГОРАЦІО

Це що, такий є звичай?

ГАМЛЕТ

Так, єсть такий. [...]

В загальній думці всі вони гнилі

Від вади однієї: драхма зла

Піддасть під сумнів благородство все

І все зганьбить.

На помості угорі праворуч з'являється Привид (мал. 3).

ГОРАЦІО

Жах. Високий голосовий регістр.

Дивіться, принце, йде!

ГАМЛЕТ

Здіймає руки. Шепотом. Говорить не стільки Привиду, скільки собі. Інтонаційна плавність, наспівність, широкі жести.

О сили неба, нас обороніть!

Чи ти блаженний, чи проклятий дух,

Чи неба подих, чи бурханя пекла,

Лихий у тебе замір, чи спасенний —

У вигляді такому ти ідеш,

Що я до тебе кличу: Гамлет, батько!

Король, Датчанину державний, — слово!

Не дай згоріти в незнанні: скажи,

Чому твої впокоєні кістки

Розперли саван, чом важка гробниця,

Розкривши мармур щелепів своїх

Тебе знов вивергла? Що значить те,

Що ти, бездушний труп, у повній зброї

Ідеш під місяцем непевним знов,

Спотворюючи ніч? Природи блазні,

Усім еством ми зрушені так жахно

Думками, недосяжними для душ! (Пауза)

Скажи, для чого? Нащо? Що нам діять?

*Жест — руки вгору. Перебігає до вежі ліворуч. Гораціо, Марцелл, Бернардо по обидва боки від нього (див. мал. 3, літери з індексом 1).**Привид, просуваючись повільно на помості з правої куліси в ліву, зупиняється, повертається анфас — знак того, що він кличе Гамлета.*

ГОРАЦІО

Він манить вас піти слідом за ним;

Так, ніби хоче він сказати щось, —

І вам лише.

МАРЦЕЛЛ

Дивіться, як ласкаво

Він робить знак оддалік одійти,

Та ви не йдіть із ним!

ГОРАЦІО

О ні, нізащо!

ГАМЛЕТ

Казать не хоче він — так я піду.

ГОРАЦІО

Не пускає, перебігає дорогу (див. мал. 3, індекс 2).

1. Клавдій - І. Лісенко

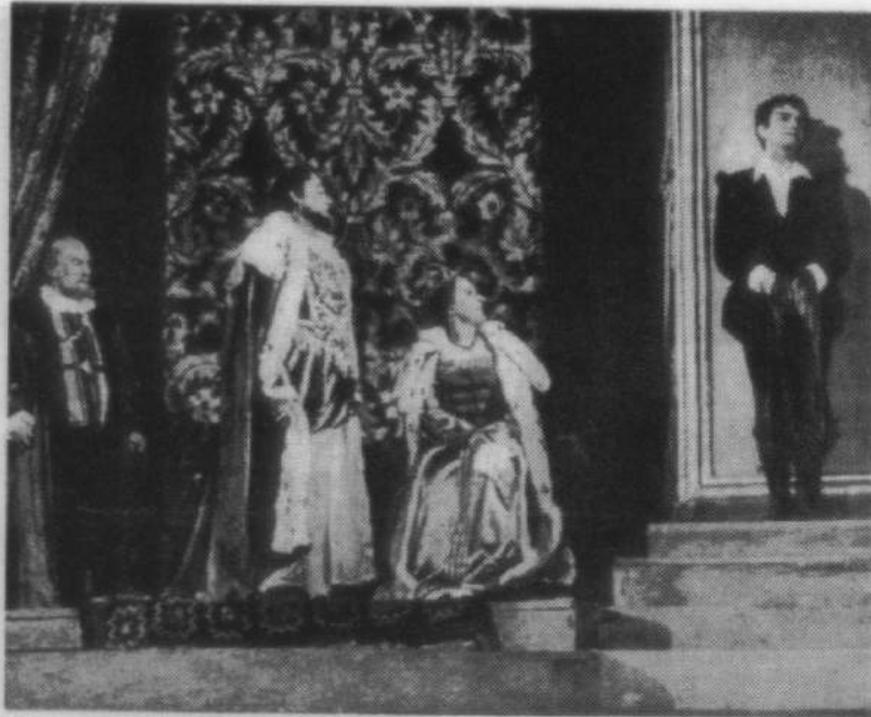
2. Лаерт - П. Голота

3. Полоній - Д. Дударев

4. Гертруда - А. Босенко

Що ти, бездушний грин, у лонні зброї
 Ідеш під місяцем ш...
5. Сцена з першої дії

Спостережливий митарь і фараоні блазі, омієні П. І - відмані І.
 Усім селом ми зрушені так жакно

6. Гораціо - А. Буржанський

7. Гамлет - О. Гай

Не пускає, перебіває дорогу (для мал. 3, індекс 2)

Не треба, принц!

ГАМЛЕТ

Чому? Чого боятись?

Життя мені і шпильки не дорожче!

Душі ж моїй що може вдіять він?

У передчутті надзвичайного.

Вона така ж, така ж, як він, безсмертна.

Він кличе знов; слідом за ним іду.

ГОРАЦІО

А що як вас він звабить до потоку?

Як звабить на жахливий верх шпиля,

Що тяжко звис над морем; що як там

Якийсь жахний він образ приборе

І верховенства розуму позбавить,

І в безум кине? Поміркуйте добре.

Без приводу в таких місцях росте

Безумства шумування в кожному мозку —

Униз із кручі в море задивись

І рев його послухай тільки.

Привид манить.

ГАМЛЕТ

Кличе!

Іди, я за тобою йду слідом.

МАРЦЕЛЛ

Заступає дорогу (див. мал. 3, індекс 2).

Ні, принц, ви не підете!

ГАМЛЕТ

Руки геть!

ГОРАЦІО

Послухайтесь: не йдіть!

ГАМЛЕТ

Мій фатум кличе,

І кожна жилка в тілі у мені,

Як лев немеїський, повна міццю вщерть.

Привид манить.

Він досі кличе.

Відпустіть!

Проривається крізь них.

Клянусь!

Той стане привидом, хто заважає!

Виймає шпагу.

Геть, я кажу! — Іди, я йду слідом.

Гамлет вибігає сходами у глибину сцени. Привид зникає у лівій кулісі. Опускається сіра інтермедійна завіса. За нею — перестановка на 5 картину: знімаються зубці з помосту-стіни.

ГОРАЦІО

На авансцені (мал. 3, індекс 3)

Він весь у владі власної уяви.

МАРЦЕЛЛ

(мал. 3, індекс 3)

За ним — слідом! Тут слухатись не слід.

ГОРАЦІО

Ходім слідом. До чого це все дійде?

МАРЦЕЛЛ

Підгнило щось в державі нашої Данській.

Піднімається інтермедійна завіса.

ГОРАЦІО

Усе від ласки неба.

МАРЦЕЛЛ

Так ходім!

Виходять.

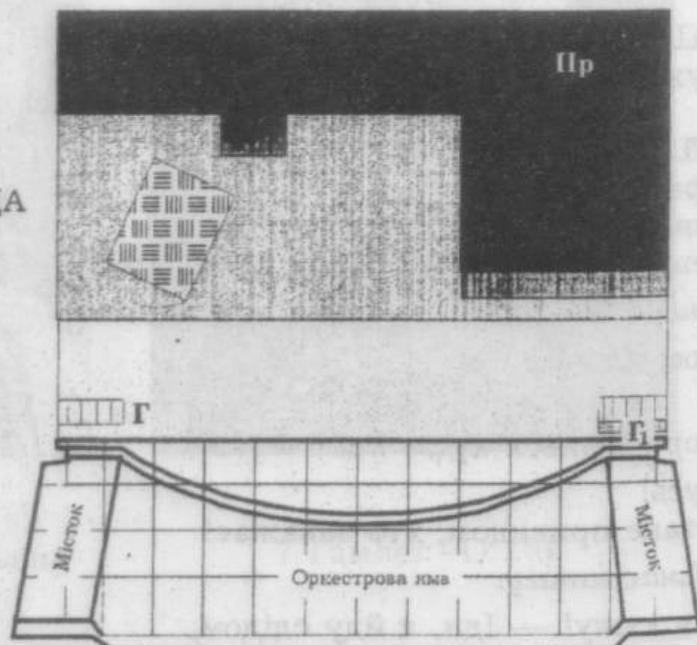
Картина 5

Та сама декорація із знятими зубцями. Шум прибою. Із глибини сцени вбігає Гамлет (мал. 4).

Умовні позначення:

Г ГАМЛЕТ

Пр місце звучання
голосу ПРИВИДА

Мал. 4

ГАМЛЕТ

Біля лівого порталу. Напівобернений до зали. Схвильовано, темпово, але надзвичайно виразно, значимо.

Куди ведеш? Я далі не піду.

ПРИВИД

Звучання з верхнього правого дальнього кута сцени, на рівні помосту.

Так слухай.

ГАМЛЕТ

Слухаю.

ПРИВИД

Мій час близький

Коли в нестерпне полум'я сірчане

Вернутись мушу я.

ГАМЛЕТ

О бідний дух!

ПРИВИД

Ні, не жалій, зверни весь слух до того,
Що я скажу.

ГАМЛЕТ

Кажі: я мушу чути.

ПРИВИД

Помститись — теж, коли почувеш все.

[Музичний № 5]

Гамлет. О, що почую.

Andante

Привид. Я дух твого

pp

pp

батька, дух, засуджений в ночі блукати гірко і мукам полум'я

відланий в день аж поки всі гріхи буття ущент не вигорять.

О, слухай, слухай, слухай,

Привид. Я готовність бачу. Так слухай. Говорять, що коли

Andante

pp

в саду я спав, — мене змія вжалила. Так ганебно

було обдурено брехнею вухо всієї Данії, та знай

мій сину: змія, що батькове життя зжалила тепер його корону носить.

ПРИВИД

Якщо любив ти справді свого батька...

ГАМЛЕТ

Жахається.

О Боже!

ПРИВИД

Помстись за його підле, люте вбивство.

ГАМЛЕТ

Пауза. Відкриття. Потрясіння. Відтак — швидкий крик.

Убивство?

ПРИВИД

Кожне з них гидке, та це

Найбільш гидке, лихе, протиприродне.

ГАМЛЕТ

Кажі мерщій, щоб я помчав на крилах,

Прудких, як думка, як кохання мрія, —
Помчав до помсти.

Перебігає до колони (мал. 4, Г1). Подальший текст Привида „програвався“ через сприйняття його Гамлетом. Внутрішній стан, його зміни виявлялись через пластику жестів, поз, близьких за характером до класичних, наповнених глибоким емоційним пережиттям.

ПРИВИД

Спокійним, глибоким голосом.
Я готовність бачу

[Музичний № 5-а]

Più mosso

Meno

Гамлет. Віна душа моя — це далеко мій? Принад. Так! Звір розпусний кровозмісний цей чаклунством розуму, лукавим хистом схилив у хтивий блуд мою, здавалось чисту королеву. Яке було падіння тут о, Гамлет!

pp

Più mosso

fff

Гамлет, слухаючи, повільно, знесилюючись опускається на підлогу.
Від мене, від кохання, що так гідно
Пліч-о-пліч із обітами ішло,
В день шлюбу даними, — і ось відпасти!

Відпасти до падлюки, весь чий хист —
 Убозтво у порівнянні з моїм!
 Але як не піддається вік чеснота,
 Хоча б їй в райських шатах лестви гріх,
 Так похить, хоч і з ангелом сьйним,
 Пересит вчує на небеснім ложі
 Й запрагне бруду.
 Та тихше! Я відчув повітря ранку.
 Короткий буду я. В саду я спав,
 Як звук завжди спочити пополудні, —
 І вкравсь твій дядько в цю годину мирну
 Зі склянкою жахною блекоти
 І в раковини вух моїх улив
 Настій прокажуючий; клятий сік
 Настільки весь ворожий крові людській,
 Що, наче ртуть швидкий, він всюди мчить
 Крізь брами всі, крізь всі проходи тіла
 І звурджує раптово й сильно,
 Мов кислота, що капне в молоко
 Здорову кров: з моєю так було.
 І перші враз, як Лазарю, мені
 Обкидали мерзенною корою
 Моє здорове тіло.

[Музичний № 5-д]

Так я всі сні від братської руки позбавивсь
 життя, корони й королеви.

Più mosso

Без сповіді, бех мирування нагло до суду взятий. О жах страшний! О, неймовірний жах.

Andante

Як є в тобі природа — не стерпи:
 Не дай, щоб ложе датських королів
 Для блуду й кровозмішення стелилось.
 Але хоч як там діятимеш ти,
 І душу й розум не плямууй, піднявши
 На матір руку. Небу це залиш
 І терню, що живе у неї в грудях,
 Безжально жалячи.

[Музичний № 5-f]

Andante

Тепер прощай! Свігляк віщує — ранок вже близький,
 він гасить свій уже безсилий вогник.

Прощай, прощай! Про мене пам'ятай!

Виходить. Гамлет проводить його піднятою рукою.

ГАМЛЕТ

Підводиться. Закриває рукою обличчя.

О військо неба! Ти земля! Іще?
 Докупи й пекло? — Тьху! Стій, стій, о серце!
 Ви ж, м'язи, не млявішайте й мене
 Тримайте твердо! Пам'ятать про тебе?
 Так, бідний дух, аж поки пам'ять є
 У цій бентежній кулі. Пам'ятати?
 О, я з таблиці пам'яті моєї
 Всі записи звичайні геть зітру,
 Слова всі книжні, образи й відбитки,
 Що їх вписав там досвід літ моїх.

Лише твоє веління буде тут,
На сторінках усіх, у книзі мозку.
Без домішок низьких. В ім'я небес!

У цьому монологі — широкий пластичний діапазон: від знесених угору рук до падіння на підлогу, але його точну партитуру встановити не вдалося.

О згубна жінка! А негідник той,
Падлюка клятий, всміхнений негідник!
Мої таблички! Я впишу, що можна
Всміхатись, усміхатися — і бути
Негідником. У Данії це так.
Так, дядьку, ви вже тут. — Девіз мій далі:
„Прощай, прощай! І пам'ятай про мене!“

ГОРАЦІО й МАРЦЕЛЛ

за сценою.

О принце, принце!

МАРЦЕЛЛ

за сценою.

Гамлет, принце наш!

ГОРАЦІО

Боже, борони його!

ГАМЛЕТ

Хай буде так!

ГОРАЦІО

за сценою.

Ілло хо, хо, мій принце!

ГАМЛЕТ

Хіло, хо, хо, лети сюди, мій сокіл!

Сходять на авансцену. Закривається червона завіса.

МАРЦЕЛЛ

Так що було?

ГОРАЦІО

Які новини, принце?

ГАМЛЕТ

Йде по сцені, за ним — Гораціо. Об'єкт уваги Гамлета — внутрішній, він у полоні щойно пережитих подій. Веде розмову поміж іншим, акцентуючи зупинками не стільки логіку діалогу з партнерами, скільки перебіг своїх власних, невиказаних думок.

О дивно, дивно!

ГОРАЦІО

Скажіть нам.

ГАМЛЕТ

Ні, ви зрадите, боюсь.

ГОРАЦІО

Не я, клянусь, мій принце!

МАРЦЕЛЛ

І не я!

ГАМЛЕТ

Що скажете? Чи в змозі серце людське...

Це ж буде таємницею?

МАРЦЕЛЛ й ГОРАЦІО

Так, ми клянемось!

ГАМЛЕТ

Нема падлюки в Данії усій,
Щоб і запеклим шахраєм не був.

ГОРАЦІО

Не варт із гробу привидові йти,
Щоб нам сказати це.

ГАМЛЕТ

О так, це правда.
Тому без дальших слів давайте, друзі,
Потиснем руки і підем усі:
Ви — як бажання і справи ваші кличуть,—
У кожного ж є справа і бажання,
Чи ті, чи інші, я ж, у вбогій долі,
Чи бачите, піду молитись.

ГОРАЦІО

Принце,
Слова ці — дикі й недоладні.

ГАМЛЕТ

Шкода мені, що вам вони — образа.
Так, справді, щиро.

ГОРАЦІО

Тут нема образи.

ГАМЛЕТ

Ні, є образа. Патріком клянусь!
Тяжка до того ж. А цей дух примарний
Це чесний привид, мушу я сказати.
Бажання ж знати, що було між нами,
Переборить в собі. Ну, а тепер,
Як друзі ви, студенти і солдати,
Вволить моє прохання.

ГОРАЦІО

Яке, принц Гамлет? Ми готові.

ГАМЛЕТ

Мовчіть про все, що бачили вночі.

ГОРАЦІО й МАРЦЕЛЛ

Так, принце, будемо.

ГАМЛЕТ

Клянїться!

ГОРАЦІО

Справді ж,
Мовчатиму.

МАРЦЕЛЛ

І я, їй-богу, теж!

ГАМЛЕТ

Ось на мечі моєму!

МАРЦЕЛЛ

Ми ж клялись!

ГАМЛЕТ

Насправді, на мечі моєму, справді!

(фото 8)

ПРИВИД*

ГАМЛЕТ

Вгамуйтеся, вгамуйтеся, бентежний дух! Панове,
З любов'ю я звіряюся на вас.
І те все, чим такий бідак, як Гамлет,
Любов і приязнь висловить вам зможе,
Не забариться, з ласки Бога. Йдімо.

* Тут і далі нами опущений текст, друк котрого недоцільний за відсутністю реконструйованої сценічної дії.

І пальці — на устах; мовчїть, прошу.

Виходить кілька кроків уперед. Укрупнена подача тексту підкреслювалась зовнішньою статикою і максимально трагічним наповненням фраз.

Наш вік звихнувся.

Як головна філософська сентенція вистави, як остаточне — трагедійне — вирішення жанру.

О доле зла моя!

Наш вік повинен виправити я.

Пауза.

Ну що ж, ходім разом.

Виходить.

ДІЯ 2

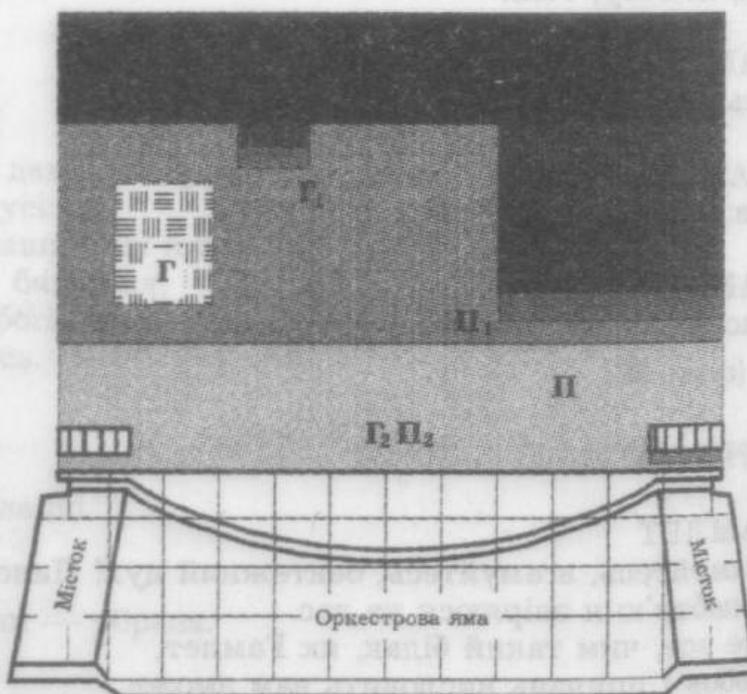
Картина 7⁴

Гамлет обрав форму захисту і дії — божевілля і чинить за своїм планом. Божевілля подане на контрапункті, асинхронності інтонації й пластики.

Діалог із Полонієм — пряме й непряме спілкування, несподівані паузи, рваний темпоритм, різка, іронічна жестикуляція Гамлета. Рухи наче не встигають підкреслювати його різких випадів проти По-

Умовні позначення:

Г ГАМЛЕТ
П ПОЛОНІЙ

Мал. 5

⁴ Див.: Бочаров О. Лист...; Ваніна І. Шекспір...; Гай О. Спогади...; Коваленко В. Спогади...; Козак Б. Спогади...; Моисеєнко Н. Гамлет...; Петльований В. Заньківчани ставлять...; Радченко О. Клавір...; Турчин Ю. Спогади...; Шекспір В. Гамлет. — Примірник помічника режисера...

лонія і раз у раз безнадійно опускаються. Мізансценування по всій площині сцени (мал. 5).

КОРОЛЬ

Привіт вам, Розенкранц і Гільденстерн!*

ПОЛОНІЙ

Ідіть обоє, звідси йдіть, будь ласка:
Я підйду до нього.

Король, Королева, слуги виходять.

У тісному верхньому віконці вежі з'являється Гамлет із книгою у руках (див. мал. 5, Г).

О, пробачте;
Як ся має принц мій добрий Гамлет?

ГАМЛЕТ

Вибігає східцями біля вежі на сцену (див. мал. 5, Г1).

Добре, хвалити Бога.

ПОЛОНІЙ

(мал. 5, П1)

Ви мене знаєте, принце?

ГАМЛЕТ

Суворо, різко, на відстані.

Надзвичайно добре: ви — торговець рибою.

ПОЛОНІЙ

О ні, принце.

ГАМЛЕТ

Пауза.

Ну, тоді я б хотів, щоб ви були такою ж чесною людиною, як він.

ПОЛОНІЙ

Чесною, принце?

ГАМЛЕТ

Пауза.

Так, сер; у наш час бути чесною людиною — означає бути людиною, вивудженою з десятка тисяч.

ПОЛОНІЙ

Це дуже правильно, принце.

ГАМЛЕТ

Бо коли й сонце, — таке божество, — плодить черву в здохлому собаці, цілуючи падло...

Пауза. Підходить до Полонія впритул (див. мал. 5, Г2, П2). Несподівано ніжно, щиро.

Чи маєте ви дочку?

ПОЛОНІЙ

Маю, принце.

ГАМЛЕТ

Не дозволяйте їй прогулюватись на сонці; всякий плід є благословення; але не той, що може бути у вашої дочки. Друже, наглядajte за нею!

ПОЛОНІЙ

Що ви хочете цим сказати? *Виходячи кілька кроків вперед, швидко.* Весь час награв на моїй дочці. А спочатку він мене не пізнав; він сказав, що я — торговець рибою; далеко ж він, ох, далеко зайшов! Хоч тоді, коли я був молодим, я й сам зазнавав багато страждань від крайностей кохання; дуже схоже на це. Заговорю до нього знову. *Підходить до Гамлета.* Що ви зволите читати, принце?

ГАМЛЕТ

Витримує довгу паузу, дивлячись Полонію у вічі, повільно й виразно.

Слова (як просто слова), слова (як роздуми), слова (гіркота й досада з приводу того, що досі його дії виявляються лише у словах).

ПОЛОНІЙ

А про що мова, принце?

ГАМЛЕТ

Між ким і ким?

ПОЛОНІЙ

Я питаю, про що йде мова в тому, що ви зволите читати, принце?

ГАМЛЕТ

Слухає суперника „очі в очі“. А на власному тексті відвертає обличчя, відходячи від Полонія у лівий кут, крадькома стежачи за ним.

Наклеп, пане! Бо цей сатиричний крутій каже тут, що у старих людей сиві бороди, що обличчя у них зморшкуваті, що з очей у них тече смола й сливовий клей; він каже, що в них повна відсутність розуму і водночас — велика слабкість стегон; усьому цьому, пане, я хоч дуже й дуже вірю, а проте вважаю, що це нечесно, — отак узяти й написати; бо і ви, пане, були б такою ж старою людиною, як і я, коли б могли, подібно до рака, йти задом наперед.

ПОЛОНІЙ

Вибігаючи на авансцену.

Хоч це і божевілля, але в ньому є послідовність.

Повертається назад до Гамлета.

Чи не хотіли б ви, принце, піти з цього повітря?

ГАМЛЕТ

В могилу?

ПОЛОНІЙ

А справді, це й означало б піти з цього повітря. *Знову вибігає на авансцену.* Які змістовні часом його відповіді! Це та удача, на яку часто натрапляє божевілля і якою не могли б так щасливо розродитись ні розум, ні здоров'я. Я залишу його і постараюсь влаштувати побачення між ним і моєю дочкою. *Повертається до Гамлета.* Вельмишановний принце, дозвольте мені якнайпокорніше розлучатися з вами. *Церемонний, але дещо поспішний реверанс.*

ГАМЛЕТ

Довго, пильно дивиться на Полонія.

Немаю нічого, сер, з чим би я розлучився охотніш; крім мого життя, крім мого життя, крім мого життя!

ПОЛОНІЙ

Ледь витримуючи погляд Гамлета, здригнуто.

Щасливо залишатись, принце.

ГАМЛЕТ

Услід Полонію. Не знаходячи втіхи у своїй перемозі. Гірко.

О, ці вельможні, старі дурні!

Входять із глибини сцени РОЗЕНКРАНЦ І ГІЛЬДЕНСТЕРН.

ПОЛОНІЙ

Ви принца Гамлета шукаєте? Він тут.

РОЗЕНКРАНЦ

до Полонія.

О сер, спасибі вам.

Полоній виходить.

ГІЛЬДЕНСТЕРН

Стрімко йдучи до Гамлета.

Вельмишановний принце мій!

РОЗЕНКРАНЦ

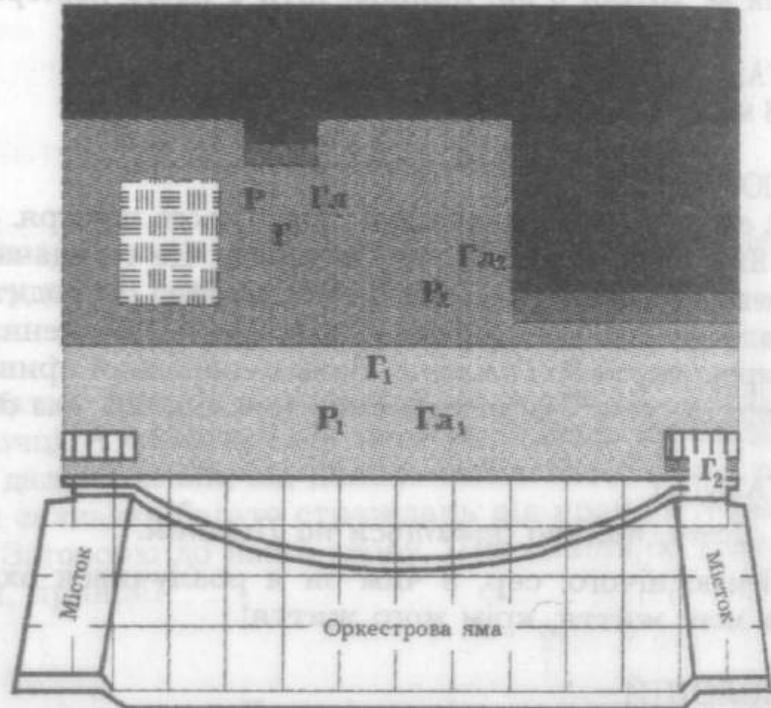
Улюбленіший принце!

ГАМЛЕТ

Назустріч їм, з величезною радістю, полегкістю, від попередньої напруженості нема й сліду. Темпоритм чіткий, динамічний (мал. 6, Г).

Умовні позначення:

Г ГАМЛЕТ
Р РОЗЕНКРАНЦ
Гл ГІЛЬДЕНСТЕРН

Мал. 6

Мої найкращі, мої любі друзі! Як ся маєш, Гільденстерн? А ти, Розенкранц? Як же, хлопці, ви живете собі?

РОЗЕНКРАНЦ

Як усі невизначні сини землі.

ГІЛЬДЕНСТЕРН

Щасливі з того, що не надщасливі;
Не шишка ми на ковпачку Фортуни.

ГАМЛЕТ

Веде діалог легко й невимушено. Репліки — лише звична гра юнаків-інтелектуалів, що не надають особливої ваги словам, віднаходячи їх блискуче, бавлячись.

Але ж і не підешви її черевиків?

РОЗЕНКРАНЦ

Також ні, принце.

ГАМЛЕТ

Тоді, значить, ви живете біля її пояса або ж у самому вогнищі її пес-тощів?

ГІЛЬДЕНСТЕРН

О ні, ми на непоказних місцях у неї.

ГАМЛЕТ

На непоказних місцях Фортуни? О, звичайно: вона ж таки повія, ця Фортуна. Що новенького?

РОЗЕНКРАНЦ

Нічого, принце, крім того, що світ зробився чесніший.

ГАМЛЕТ

Пауза. Ну тоді, значить, близький день Страшного суду. Але ваша новина неправдива. *Обережно.* Дозвольте мені розпитатись докладніше: чим це ви, любі друзі, завинили перед Фортуною, що заслала вас сюди, у в'язницю?

Мізансцена в центрі площадки — Гамлет ставить запитання співбесідникам, зупиняючись навпроти кожного з них. Їх відповіді слухає, рухаючись по прямій у протилежних напрямках — у глибину сцени і назад поміж суперників (див. мал. 6, П1).

ГІЛЬДЕНСТЕРН

У яку в'язницю, принце?

ГАМЛЕТ

Підкреслено, смислово перекидаючи місток у фінал.

Данія — це в'язниця.

РОЗЕНКРАНЦ

Тоді й увесь світ — в'язниця.

ГАМЛЕТ

Безпосередньо їм у вічі.

Та ще й чудова; в ній є багато казематів, камер і підземель. А Данія — ще й одна з найгірших.

РОЗЕНКРАНЦ

Ну, тоді це ваша честолюбність робить її в'язницею: вона надто тісна для вашого духу.

ГАМЛЕТ

О Боже, та я міг бути замкнений у горіховій шкаралупі і вважати себе королем нескінченного простору, (з болем) коли б тільки мені не снились погані сни.

ГІЛЬДЕНСТЕРН

Повертаючи русло розмови до попередньої словесної гри.

Саме ці сни, без сумніву, і є честолюбність, бо й сама суть честолюбності — усього лише тінь сну.

ГАМЛЕТ

Більш напружено.

Але й сон є усього тільки тінь.

РОЗЕНКРАНЦ

Підтримуючи Гільденстерна.

Так, і я вважаю, що честолюбність — це щось настільки ефемерне й легковажне, що є тільки тінь тіні.

ГАМЛЕТ

Тоді, значить, наші жебраки — це тіла, а наші монархи й пишні герої — тільки тіні жебраків. Чи не піти нам до палацу, бо, слово честі, я вже більше не можу займатись міркуваннями.

РОЗЕНКРАНЦ і ГІЛЬДЕНСТЕРН

Швидко, вірнопіддано, з майже блазенським реверансом.

Ми до ваших послуг.

ГАМЛЕТ

Шляхетно, стримано.

Тільки не треба того. Я не хочу дорівнювати вас до решти моїх служників, бо скажу вам, як чесна людина — доглядають мене жахливо.

Але коли залишатись і далі на стежці дружби, то скажіть мені (*пауза*), що ви поробляєте в Ельсинорі?

РОЗЕНКРАНЦ

Удаючи невинність.

Ми тільки хотіли побачитися з вами, принце; нічого іншого.

Збираються знову вклонятись.

ГАМЛЕТ

Зупиняючий жест, рукою закриває собі очі.

Я такий жебрак, що бідний навіть на подяку (*рушає углиб сцени*), але все ж я вдячний вам; хоч, правду кажучи, любі друзі, за мої подяки півпенні дати — і те буде надто дорого. *Зупиняється, раптовий і різкий поворот, запитання — агресивні напади.* По вас не посилали? Це ваше власне бажання? Це добровільний приїзд? Ну, будьте ж, будьте чесними зі мною! Та ну-бо, кажіть!

ГІЛЬДЕНСТЕРН

Пауза. Р-ц і Г-н переглядаються, заскочені. Гамлет не зводить з них очей, відчуваючи дедалі гостріше небезпеку.

Що маємо ми сказати, принце?

ГАМЛЕТ

Кожне нове запитання — на щабель вище в інтонації, темп прискорюється.

Ну що завгодно, тільки б про це. По вас послали? Є щось схоже на визнання у ваших очах, і вашій скромності не вистачає лукавства, щоб приховати це. *Пауза. Майже радісно, відчуваючи правильність здогадів.* Я знаю: ласкаві король і королева послали по вас.

РОЗЕНКРАНЦ

Знітившись.

Навіщо, принце?

ГАМЛЕТ

Ось це саме й маєте мені пояснити. *Прохання, мольба.* Але я закликаю вас: в ім'я прав нашого приятелювання, в ім'я згоди нашого юнацтва, в ім'я обов'язків нашої вічної любови, в ім'я усього найдорожчого, чи на красномовніший з ораторів міг би вплинути на вас (*заганяючи їх у кут, примушуючи до правди*), будьте чесними й одвертими зі мною: послали по вас чи ні?

РОЗЕНКРАНЦ

Тихо до Гільденстерна.

Що ви скажете?

ГАМЛЕТ

набік.

Так, тепер я вас бачу наскрізь. *Наближається до них. Наказ.* Коли ви любите мене, не крийтеся!

ГІЛЬДЕНСТЕРН

Вимушено.

Принце, по нас послали.

ГАМЛЕТ

Пауза. Переживає почуте. Рукою — швидкий напівіронічний жест, що випереджає слова противників.

Я вам скажу, для чого. Отже, моя передбачливість попередить ваше зізнання, і ваша обіцянка королю і королеві зберігати таємницю не загубить жодної пір'їнки. *Переходить повільно до колони праворуч, Р-у та Г-н у глибині сцени* (див. мал. 6, Г2). Останнім часом, а чому, я й сам не знаю, — я втратив усю свою веселість, покинув усі свої звичні заняття; і справді, настрої у мене такий тяжкий, що оця прекрасна будівля здається мені безплідною скелею; цей найчудовіший балдахін, повітря, гляньте, ця прекрасна напутна твердь, ця велична покрівля, викладена золотим вогнем, — усе це здається мені тільки каламутним і чумним згущенням випарів. *Звернений за горизонт. Говорить і собі, і їм. Мить романтично-елегійної задуми.* Який майстерний витвір людина! Який благородний

розумом! Який нескінченний здібностями! У формах своїх і рухах — який подібний до Бога! Окраса Всесвіту! Вінець усього живучого! І що ж для мене ця квінтесенція талану? Ні, люди не викликають у мені захоплення, і жодна жінка теж, хоч ви вашою усмішкою й хочете ніби сказати інше.

РОЗЕНКРАНЦ

Принце, подібної речі нам і на думку не спадало.

ГАМЛЕТ

Так чому ж ви усміхнулись, коли я сказав, що „люди не викликають у мені захоплення“?

РОЗЕНКРАНЦ

Бо я подумав, принце, що коли ви не захоплюєтесь людьми, то як сухо зустрінете ви акторів! Ми наздогнали їх у дорозі, і вони ось-ось мають прийти, щоб запропонувати вам свої послуги.

ГАМЛЕТ

Той, хто грає королів, буде прийнятий гаряче, — його величність дістане належну данину від мене; відважний рицар знайде роботу для своєї шпаги і для свого щита; коханець не зітхатиме без нагород, меланхолік мирно закінчить свою роль у п'єсі; блазень розсмішить сміхотливих, а героїня виллюватиме вільно серце своє, хоч білий вірш і зазнає від того шкоди. Які це актори?

РОЗЕНКРАНЦ

А це ті самі, яким ви так захоплювались, — столичні трагіки.

ГАМЛЕТ

Перемикаючи поступово увагу на тему акторів.

Що ж примусило їх мандрувати? Їх осілість і для репутації, і для прибутків була для них зручнішою*.

Входять з глибини сцени актори, обступають Гамлета. Нервово збудження попереднього епізоду з Полонієм переходить у піднесення, схвилюваність.

Просимо завітати, панове, радий вам усім! Я радий вас бачити в повному благополуччі. Просимо, любі друзі. А, мій старий друже! Твоє обличчя обросло бородою відтоді, коли я тебе бачив востаннє; чи ти прибув у Данію, щоб вразити мене? Що таке, моя юна героїня — пані? Клянусь пречистою, любі пані, ви тепер ближче до неба, ніж тоді, коли я вас бачив востаннє, на цілий каблук. Благайте бога, щоб ваш голос не тріснув, як золотий, що вийшов з ужитку. *Запалюючись на мить у творчу тему мистецтва.* Панове, я дуже радий вас бачити усіх! Ми, як французькі соколятники, налетимо на все, що побачимо. Ану, скоріше, якийсь монолог! Покажіть нам зразок вашої майстерности! Ну-бо! Якийсь палкий монолог!

ПЕРШИЙ АКТОР

Який монолог, ласкавий наш принце?

ГАМЛЕТ

Я пам'ятаю, ти читав мені одного разу монолог із п'єси, яка ніколи не була поставлена на сцені; а коли це й було, то не більше одного разу; бо п'єса, пригадую, не сподобалась. Один монолог у цій п'єсі я полюбив особливо: це — оповідання Енея Дідоні; і особливо там, де він розповідає про вбивство Пріама. *Осяяння: сюжет Пріама дає радість упізнаваної, схожої ситуації.* Коли монолог цей ще живе у твоїй пам'яті, то почни з цього рядка; почекайте, почекайте, як це...

„Жорстокий Пірр з гірканським звіром схожий...“

Ні, не так, але починається з Пірра.

Починає декламувати, щоразу більш гарячкуючи, поспішаючи, наче даючи собі поштовх до майбутньої дії.

„Жорстокий Пірр, що зброю чорну мав,

Як заміри його, як ніч ота,

Коли лежав він у коні зловіснім, —

Тепер жажний цей колір вкрив

Жахнішою геральдиккою: нині —

Суцільний пурпур він, — у барвах крові

Батьків, синів, дочок і матерів.

І кров спеклась від полум'яних вулиць,

Що світло кляте і безжальне ллють

На вбивства всі; з вогню і гніву п'яний,

Обліплений ліпучою смагою,

З очима, як карбункули, шукає

Пріама — старика“.

Так, тепер продовжуй ти.

ПОЛОНІЙ

Йй-богу, принце, добре прочитано, з належною виразністю і з пристойним відчуттям міри.

ПЕРШИЙ АКТОР

„І ось знаходять;

Той марно битись хоче; меч прадавній

Руки не слухається, ліг, це впав,

Наказу непокірний; в бій нерівний

Пірр до Пріама мчить; заміривсь люто.

Гамлет, слухаючи, відходить до „своїї“ колони, стоїть у світлі прожектора, ловлячи кожне слово, мовчки, мімічно й пластично „програє“ разом з актором весь монолог.

І впав від вітру хижого меча

Старий. Тоді бездушний Іліон,

Мов вчувши подув цей, чоло вогнене

Схиляє вниз і моторошним хряском

Слух Пірра полонить; і меч його,

Що знісся вліт на голову молочну

Царя Пріама, мов загруз в повітрі,

Так Пірр стояв, як нелюд на картині,

І, мов до волі й замірив байдужий,

Нічого не чинив.

Таке перед грозою часто бачим:

У небі тиша: хмари нерухомі,

Безмовні вітри, і земля внизу,

Як смерть, спокійна. Раптом грім жахний

Рве все навкруг; так, після тиші, Пірра

Повстала помста кличе в дію знов;

І так ніколи молоти Циклопів

Не били б в броню Марса, куючи,

Нещадно так, як Пірра меч кривавий

Впав на Пріама нині.

Геть, геть Фортуно! Ти — повія! Боги,

Всім сонмом геть її позбавте влади,

Зламайте в колесі їй спиці й обід,

І моточину вниз з небес шпиля

Шпурніть до бісів!“

ПОЛОНІЙ

Це надто довго.

ГАМЛЕТ

З роздратуванням, не воліючи зупинятись.

До циркульника піде, разом із вашою бородою. Прошу тебе, продовжуй. Він волів би краще танцювальну пісеньку або сороміцьке оповідання — інакше він спить; кажи далі; перейди до Гекуби.

ПЕРШИЙ АКТОР

„Та хто б узрів невдягнену царицю!“...

ГАМЛЕТ

„Невдягнену царицю?“...

ПОЛОНІЙ

А це добре: „невдягнену царицю“, — це добре.

ПЕРШИЙ АКТОР

„Що босоніж біжить; і слів потік

Загрожує вогню; і шматтям вкрита

До діадери звикла голова;

Весь одяг — ковдра (схоплена в жаху)

Навколо лона, висхлого від родів.

Гамлет на порозі сліз.

Хто б це узрів, отруйним язиком

Прокльони б вилив на Фортуни ваду,

І якби боги бачили її,

Коли в утісі лютій Пірр кришив

Мечем безжальним чоловіка тіло.

ПЕРШИЙ АКТОР

Для Гамлета — кульмінаційний момент сприйняття. Він — на межі фізичних і душевних сил, слабнучи, опирається на колону.

То крик її раптовий, зойк її, —
Якщо не зовсім їм чуже все смертне, —
Пекучі очі неба б заросив
І стурбував богів“.

ПОЛОНІЙ

Дивіться, та ж він зблід! Хіба не сльози в нього на очах! —
Я вас благаю, годі.

ГАМЛЕТ

Ще не вийшов із попереднього стану, в горлі — ридання.

Гаразд, ти потім доскажеш мені решту. Шановний пане мій, чи не зробіте ви таку ласку: догляньте, щоб акторів добре влаштували. Чуєте, хай їх приймуть добре. Адже вони — це огляд і короткі хроніки часу; краще вже вам після смерти дістати погану епітафію, ніж поганий відзив від них, поки ви живі.

ПОЛОНІЙ

Краще я їх прийму відповідно до їх заслуг.

ГАМЛЕТ

Е ні, дзуськи, шановний, значно краще! Якщо приймати кожного по його заслугах, то хто ж уникне батогів? Прийміть їх відповідно до власної вашої чести і гідності; чим менше вони того заслуговують, тим більші будуть заслуги вашої доброти. Проведіть їх.

ПОЛОНІЙ

Ходімо, панове.

ГАМЛЕТ

Ідіть за ним, друзі; завтра ми даємо виставу.

Гамлет проводить Полонія та акторів у глибину сцени і повертається, відводячи до правої колони Актора.

Слухай-но, старий друже, чи можете ви зіграти „Вбивство Гонзаго“?

ПЕРШИЙ АКТОР

Так, принце.

ГАМЛЕТ

Ми подивимось це завтра ввечері. А чи могли б ви, якщо це буде потрібно, вивчити монолог на якихось дванадцять чи шістнадцять рядків, які б я склав і вставив туди? Зможете?

ПЕРШИЙ АКТОР

Так, принце.

ГАМЛЕТ

Чудово! Іди за цим паном; та глядіть мені, не глузуйте з нього.

Виходить Актор.

Любі мої друзі, я розпрощаюся сьогодні з вами до вечора; радий вас бачити в Ельсінорі.

РОЗЕНКРАНЦ

Ласкавий принце!

ГАМЛЕТ

На все!

Виходять Розенкранц і Гільденстерн.

Гамлет відходить до правої колони. Тихо, повільно, знесилено починає монолог.

Ось я і сам. О Боже мій!

Який крутий, який я підлий раб!

Розчулено.

Чи не потворне те, що цей актор

Лише в уяві, тільки сном жаги

Так дух підніс до вигадки своєї,

Що з праці цієї навіть зблід увесь!

В очах — сльоза, і розпач — постать вся,

І голос рветься, й все у згоді з тим,

Що вигадка велить. І все з-за чого?

З-за неї? *Рука і інтонація — вгору. З-за Гекуби?*

Швидко, емоційне наростання.

А що ж йому Гекуба, він — Гекубі,

Щоб сльози лити? Щоб він учинив,

Коли б мав привід для жаги, **підказ,**

Як маю я? Залив слізьми б він сцену

І грізний монолог врубав би в слух.

Збезумів винний би, вжахнувся б чистий,

Збентежився б невіглас. Всім, усім

І вуха й очі він би приголомшив.

А я?

Тупий і млявий йолоп, сохну, мимрю,

До власних справ байдужий. Говорити —

Та й то не смію. О, за нього навіть,

За короля, чие життя і влада

Так клято вкрадені. Я боягуз?

Звертання у залу, відкрита емоція.

(фото 9)

Ну, хто падлюкою назве мене?

Хто вирве бороду й в обличчя кине?

Чи голову проб'є? *Крик.* Ну, хто зробить?

Удар з усієї сили кинджалом в тумбу.

... дива. Кілька кроків вперед. Темношкім від освітленої сцени. Звернувшись до червоного залу, вперше...

А. Б. 10

... де...

... і...

... ало...

... на б...

... лок...

... брас...

... ой, р...

... овста...

... аят...

... а-ба...

... атька...

... помсти...

... вами сер...

... ба, лан...

... посуду...

... ета! Геть!

... Ти, мозок мій, до справ!

... що вини в з...

... атрі бувши, про...

... як так зворуше...

... У до...

... бий...

... мо...

... чу...

... е...

... ор...

... ба...

... ну...

... ати...

... Д...

... 30...

... М...

... о...

... на...

... ду...

... Ве...

... ме...

... до...

... а...

... М...

... по...

... тр...

8. Сцена з I дії

9. Гамлет - О. Гай

10. Офелія - Л. Каганова

12. Гамлет - О. Гай, Л. Каганова

Ха!

Пауза. Кілька кроків уперед. Темповий та емоційний спад. Закривається червона завіса, перестановка на 8 картину.

А я б, їй-богу, стерпів, бо у мене ж

Веде діалог із собою, шукаючи на свої запитання відповіді в собі.

Печінка голуб'яча й жовчі брак,
Щоб зло як слід сприймати, бо інакше
Давно б я всіх шулік нагодував
Падлюки трупом. О, в крові падлюка!

Збирає по крихті рішучість.

Гидкий, розпусний, підлий, лютий звір!
О, помста!

Роз'ятрує себе, аби мобілізувати на боротьбу.

Який-бо я осел! Оце відвага —
Я, батька вбитого єдиний син,
До помсти небом кликаний і пеклом,
Словами серце тішу, як повія,
Як баба, лайкою спливаю, фу!
Мов посуду перемивальниця!
Гидота! Геть! Ти, мозок мій, до справи!
Я чув, що винні в злочині часом,
В театрі бувши, грою захопившись,
Бували так зворушені, що враз,
У злочинах своїх і зізнавались.
Бо вбивство, хоч німе воно, а все ж
Таємно й дивно каже.

Пауза. Переходить до послідовної, більш урівноваженої мови.

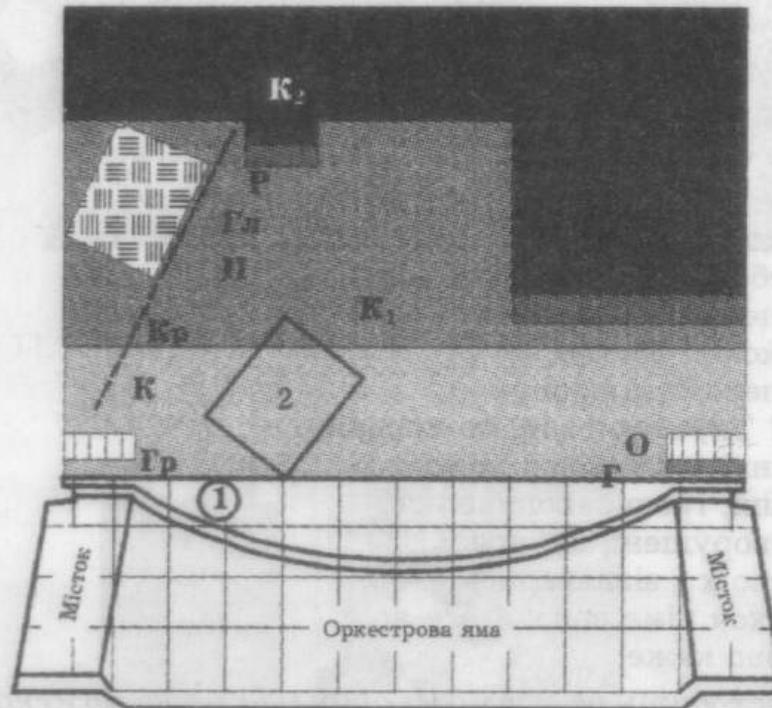
Я звелю
Акторам цим зіграти перед дядьком
Подібне щось до вбивства батька, й я
Вгризусь очима в нього; ледь здригнеться —
Я знатиму свій шлях. Бо дух отой
Дияволом міг бути; в його владі —
Вбиратись в образ любий. Може, він,
Мою скорботу знаючи і слабість, —
Над душами такими дужий він, —
Веде мене до згуби. Ґрунт міцніший
Мені потрібний. П'єса ця — петля.
Вона сумління вловить короля.

Розкривається червона завіса.

ДІЯ 3

Картина 9⁵

Кімната в замку, підготовлена для виступу акторів — на передньому плані подушка для сидіння, ліворуч глибше — килим, пуф, паралельно червоній ставці — крісла для Короля і Королеви, задній план замикають троє високих тьмяних вікон поміж колонами (мал. 7). З правої дальньої куліси входять Гамлет і актори.

Мал. 7

Умовні позначення:

Г	ГАМЛЕТ	Гл	ГІЛЬДЕНСТЕРН
О	ОФЕЛІЯ	А1	АКТОР-КОРОЛЬ
К	КОРОЛЬ	А2	АКТОР-КОРОЛЕВА
Кр	КОРОЛЕВА	А3	ЛУЦІАН
П	ПОЛОНІЙ	1	подушка
Гр	ГОРАЦІО	2	килим
Р	РОЗЕНКРАНЦ	---	лінія розташування червоної ставки

⁵ Див.: Бочаров О. Лист...; Гай О. Спогади...; Каганова Л. Спогади...; Коваленко В. Спогади...; Лісненко І. Примірник ролі...; Мірус Б. Спогади...; Петльований В. Заньківчани ставлять...; Радченко О. Клавір...; Турчин Ю. Спогади...; Шекспір В. Гамлет. — Примірник промічника режисера...

ГАМЛЕТ

Динамічно, рішуче. Він весь — у майбутній події, яку готує.

Виголосіть цей монолог, будь ласка, так, як я вам його прочитав, — легко й просто; але коли ви почнете ревити, як це роблять деякі з ваших акторів, то краще б мені чути, як мої рядки проказує міський оповісник; і не надто ретельно пиляйте повітря руками, ось так. Усе робіть розважно, бо в самому потоці, в бурі і, так би мовити, у самому смерчі жаги ви мусяте пожертвувати і зберігати чуття міри, яка надає м'якості цій пристрасті*.

ГОРАЦІО

Гаразд,
Коли ж хоч щось втаїть й вислизне
З вистави він — я за крадіж плачу.

ГАМЛЕТ

Вони ідуть дивитись п'єсу.
Хворим знов прикинусь. Сядь де-небудь.

[Музичний № 10]

Врочисто. Помпезно.

Входять Король, Королева, Полоній, Офелія, Розенкранц, Гільденстерн, інші вельможі.

КОРОЛЬ

Поки почет розташовується для перегляду вистави.
Як почуввається наш небіж Гамлет?

ГАМЛЕТ

Багатозначно.

Чудово, слово честі; живу на хамелеоновій їжі, годуюсь повітрям, напихуюсь обіцянками; так не відгодовують і каплунів.

КОРОЛЬ

Я не розумію цієї відповіді, Гамлет; ці слова — не мої.

ГАМЛЕТ

Іронічний реверанс.

Тепер вони вже й не мої. До Полонія. Мілорде, ви казали, що колись в університеті ви грали?

ПОЛОНІЙ

Так, принце, і вважали мене добрим актором.

ГАМЛЕТ

І кого ж ви грали?

ПОЛОНІЙ

Я грав Юлія Цезаря, який був убитий на Капітолії; мене вбив Брут.

ГАМЛЕТ

Це було брутално з його боку — вбити таке капітальне теля.

Несподівано різко, відверто вороже — випад у бік Розенкранца й Гільденстерна.

Актори вже готові?

РОЗЕНКРАНЦ

Зніtilись.

Так, принце, вони тільки ждуть вашого розпорядження.

КОРОЛЕВА

Іди сюди, мій любий Гамлет, сідай біля мене.

ГАМЛЕТ

Весь як пружина.

Ні, любя матінко, тут є метал більш притягальний.

Йде до Офелії.

ПОЛОНІЙ

тихо до Короля.

Ого, ви помічаєте це?

ГАМЛЕТ

Виклично, навіть весело.

Леді, чи можу я лягти на ваші коліна?

ОФЕЛІЯ

(фото 10)

Ні, мій принце.

ГАМЛЕТ *[Мислячи]*

Розмовляє з Офелією, але об'єкт уваги — Королева. Поведінка гарячкова, ритм — рваний, то сідає, то зривається.

Я хочу сказати: чи можу я покласти голову на ваші коліна?

ОФЕЛІЯ

Так, мій принце.

ГАМЛЕТ

Ви гадали, що в мене були непристойні думки?

ОФЕЛІЯ

О ні, нічого, мій принце.

ГАМЛЕТ

А це ж чудова думка — лежати між дівочими ногами!

Рвучко підводиться.

ОФЕЛІЯ

Що таке, мій принце?

ГАМЛЕТ

Сідає.

Нічого.

ОФЕЛІЯ

Вам весело, мій принце?

ГАМЛЕТ

О, Боже, я ж тільки ваш блазень! Та що й робити людині, як не бути веселою? Ось подивіться-но, як радісно дивиться моя мати, а проте нема ще й двох годин, як помер мій батько.

ОФЕЛІЯ

Ні, минуло вже двічі по два місяці, мій принце.

ГАМЛЕТ

Так багато? Ну тоді хай диявол вбирається у чорне, а я ходитиму в соболях. О небеса! Помер два місяці тому, а в домі не забутий! Тоді ще є надія, що пам'ять про велику людину може пережити її життя на півроку; але, присягаюсь Божою матір'ю, тоді слід набудувати церков, інакше і великій людині загрожує забуття, як тому коникові-горбунцю, чи епітафія: „О, кінець! Забутий коник-стрибунець!“ [...]

Виходить Пролог.

ОФЕЛІЯ

Ви — поганий! Ви — поганий! Я стежитиму за виставою.

[Музичний № 11]

Moderato

ПРОЛОГ

„До п'єси й до уміння
Схилить з благословінням
Вибачливе терпіння“.

ГАМЛЕТ

Сидить ліворуч Офелії на підлозі.

Що це — пролог, а чи афоризм на персні?

ОФЕЛІЯ

Так, це коротко, мій принце.

ГАМЛЕТ

Як жіноче кохання.

Входять двоє акторів: КОРОЛЬ і КОРОЛЕВА. Гра акторів вирішена у підкреслено „класичному“ стилі. Декламація підкреслено театральна, жести, рухи супроводжують текст ілюстративно. Ідуть із дальньої правої куліси, виголошуючи текст.

АКТОР-КОРОЛЬ

„Вже повіз Феба тридцять раз оббіг
Навкруг землі, навколо хвиль морських,
І тридцять по дванадцять місяців
Дванадцять раз по тридцять йшло разів
З часу, як нам серця з'єднали й руки
Любов і Гіменей в святу поруку.“

АКТОР-КОРОЛЕВА

„Ще й сонце, й місяць більший шлях пройдуть,
Аніж любові закінчиться путь.
Та горе! Хворий ти останніх днів,
Змінився дуже, так весь посмутнів,
Що я в турботі. Тільки ж не на мить
Нехай вона тебе не засмутить,
Бо в жінці ж страх з любов'ю нарівні:
Чи їх нема, чи в розпалі вони.
Ти знаєш всю мою любов без меж;

Як і любов, мій страх — великий теж;
Не може щось мале страху завдати,
На страх багата лиш любов багата.

АКТОР-КОРОЛЬ

На площадці. (Див. мал. 7, А1, А2).

„Так, скоро я лишу тебе, любов.
Мене лишають сили, стигне кров,
А ти лишишся тут, на світі цім,
В коханні, в шані; і, можливо, з ним,
З новим...“

АКТОР-КОРОЛЕВА

„О ні, не знатиму я їх!
Любов, не зрада,— тут, у грудях цих.
За другий шлюб хай вб'є прокляття лють!
Убивши перший, другий шлюб беруть!“

ГАМЛЕТ

Наступні кілька реплік Гамлета звучали на широких жестах Акторів, не затримуючи дії, не перебираючи на себе уваги.

Полин! Полин!

АКТОР-КОРОЛЕВА

„Хто другий шлюб бере й клянеться знов,
Для тих користь — основа, не любов.
Вмертвлю я вдруге вмерлого дружину,
Як другому на ліжку себе кину“.

АКТОР-КОРОЛЬ

„Я вірю — щирі ці слова й думки,
Та рішення всі наші — нетривкі,
Вони у рабстві в пам'яті у нас:
Палкий зачин, життю ж — короткий час.
Так плід нестиглий на гіллі висить,
Достигнув плід — і сам униз летить,
Природне й те, що забуваєм ми
Обов'язки, що взяли їх самі.“

ГАМЛЕТ

А що, коли вона зламає цю клятьбу?

АКТОР-КОРОЛЬ

„О, присяга та свята. Облиш, кохана, мене;
Мій дух втомивсь, і турботу денну
Розвію сном“.

Засинає.

АКТОР-КОРОЛЕВА

„Спочинь, о мій коханий,
І хай між нас повік ніщо не стане.“

Виходить.

ГАМЛЕТ

Поки Актор засинає.

Ваша величність, як вам подобається ця п'єса?

КОРОЛЕВА

Ця жінка, на мою думку, надто гаряче запевняє.

ГАМЛЕТ

Але ж вона дотримає свого слова.

КОРОЛЬ

Ти чув зміст п'єси? В ньому нема нічого непристойного?

ГАМЛЕТ

Ні, ні, вони тільки жартують! Вони й отруюють жартома. Нічогосінько непристойного.

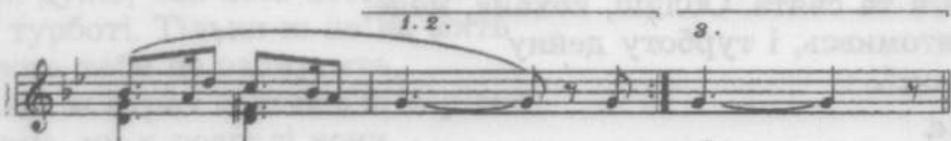
КОРОЛЬ

А як зветься п'єса?

ГАМЛЕТ

„Мишоловка“. Але в якому розумінні? В переносному. Ця п'єса малює вбивство, вчинене у Відні. Ім'я герцога — Гонзаго; його жінка — Баптіста. Ви зараз побачите цей паскудний вчинок; але що нам до того? Вашої величності і нас, у яких душі чисті, це не стосується, хай шкапа брикає, коли в неї садно, а наші загривки не натерті.

[Музичний № 11-а]

Вливає отруту.

Входить Луціан (див. мал. 7, АЗ). Виконує пантомімічний епізод на площадці. Пластика Луціана — підкреслено диявольська. Припадає на одну ногу, помаху рук як зловісні крила. Діалог Офелії з Гамлетом — під час того, у швидкому темпі.

Це такий собі Луціан, небіж короля.

ОФЕЛІЯ

А з вас такий чудовий хор, принце.

ГАМЛЕТ

Я міг би тлумачити все, що буде між вами й вашим коханим, коли б тільки міг побачити, як ці ляльки танцюють.

ОФЕЛІЯ

Ви гострі, мій принце, ви гострі.

ГАМЛЕТ

Вам довелося б постогнати, щоб притупити моє вістря.

ОФЕЛІЯ

Що далі, то все краще і все гірше.

ГАМЛЕТ

Так вам доводиться обирати собі чоловіків. Починай, убивце!
Та облиш своє кляте кривляння й починай! Ну! „Кряче крук, до помсти кличе“.

ЛУЦІАН

Карликова чорна постать раптом виростає на світлому тлі на повен зріст із розпростертими крилами чорного плаща. Кожне слово — зловісно чітке, карбоване.

„Думки — як ніч, міцна рука й отрута.

Стриває час; нема кому зирнути.

Напій мерзенний, сік із трав північних,

руки внизу „заклинають“.

Гекати закляттям проклятий тричі, —

Жахним еством, своїм чаклунством всім

Живе життя раптово погаси“.

Вливає отруту до вуха сплячого.

ГАМЛЕТ

Він отрує його в саду, щоб заволодіти його державою. Короля звать Гонзаго, така історія існує, і написана вона добірною італійською мовою. А далі ви побачите, як убивця добивається любові дружини Гонзаго.

Спираючись на поручні крісла, устає Король.

ОФЕЛІЯ

Король підводиться!

ГАМЛЕТ

Також підхоплюється, торжествуючи.

Що, злякався холостого пострілу?

Гораціо забігає наперед, слідкуючи за Королем, Гамлет із протилежного боку не зводить з нього очей.

КОРОЛЕВА

Що з вами, ваша величність?

ПОЛОНІЙ

Припиніть виставу!

КОРОЛЬ

Розгублено, перелякано.

Дайте мені світла! Геть звідси!

ВСІ

Король із криком вибігає (мал. 7, К1, К2).

Світла! світла! світла!

Виходять усі, крім Гамлета і Гораціо.

ГАМЛЕТ

Перемога тільки додає ще більшого болю.

Поранений хай плаче лось,

Пустує лань вціліла,

Як інші сплять, вартує хтось —

Таке вже в світі діло.

Пауза. На мить розпружився.

Невже таки, сер, із цим та ще й з лісом пір'я — коли б моя доля надалі обернулася турком проти мене, — невже з цим та ще з двома провансальськими трояндами на моїх розрізаних черевиках, невже б я не дістав місця у трупі акторів, сер?

ГОРАЦІО

З половинним паєм.

ГАМЛЕТ

З повним, я гадаю.

Гамлетом із новою силою знову заволоділи образи болю. Він зраний, змучений.

О, Дамоне, в державі цій
Колись владав орел —

Юпітер справжній, нині ж в ній —

Справжнісінький... павич...

ГОРАЦІО

Ви могли б і зримувати.

ГАМЛЕТ

Виходячи на авансцену, знову гарячково.

О любий Гораціо, я б поручився за кожне слово привида тисячею фунтів. Ти помітив?

ГОРАЦІО

Та ще й дуже добре, мій принце.

ГАМЛЕТ

Коли мова зайшла про отруєння?

ГОРАЦІО

Я дуже пильно стежив за ним.

ГАМЛЕТ

Ага! Гей, музику! Гей, флейти!

Коли Король виставу не вподобав,

То, значить, їм не до смаку ця спроба!

Гей, музику!

Вбігають Розенкранц і Гільденстерн.

РОЗЕНКРАНЦ

Ласкавий принце мій, дозвольте мені звернутися з кількома словами до вас.

ГАМЛЕТ

Усю подальшу сцену веде обличчям до зали, не дивлячись на співбесідників, підкреслюючи запитання лише жестом руки або півобертотом до партнерів.

О, сер, хоч і з цілою історією.

ГІЛЬДЕНСТЕРН

Король, принце...

ГАМЛЕТ

Репліки Гамлета то насмішкуваті, то різкі, нищівні.

Так, сер, що з ним таке?

ГІЛЬДЕНСТЕРН

Відповіді улесливі, запобігливо-дрібні.

Він пішов до себе і йому дуже погано.

ГАМЛЕТ

Ваша мудрість виявила б себе багатшою, коли б ви повідомили про це його лікаря; бо коли я заходжусь біля його очищення, то побоююсь, щоб жовч у ньому не розлилась іще більше.

ГІЛЬДЕНСТЕРН

Мій ласкавий принце, дайте хоч якогось ладу вашій мові й не ухилийтесь так дико від моєї справи.

ГАМЛЕТ

Я корюсь вам, сер; виголошуйте.

ГІЛЬДЕНСТЕРН

Королева, ваша мати, перебуваючи в найтяжчій скорботі духу, послала мене по вас.

ГАМЛЕТ

Радий вас бачити, прошу.

ГІЛЬДЕНСТЕРН

Ні, мій ласкавий принце, це не та люб'язність, яка потрібна. Якщо ви зволите дати мені розумну відповідь, то я виконаю доручення вашої матері; коли ж ні — ви мені пробачте, і моє повернення буде кінцем доручення.

ГАМЛЕТ

Сер, я не можу.

ГІЛЬДЕНСТЕРН

Чого, мій принце?

ГАМЛЕТ

Ховає обличчя від них поглядом у підлогу.

Дати вам розумну відповідь; мій розум хворий. Але, сер, та відповідь, яку я зможу вам дати, до ваших послуг. Або, точніше, як ви кажете, до послуг моєї матері. Та годі з цим і перейдемо до справи. Ви кажете, що моя мати...

РОЗЕНКРАНЦ

Так, ваша мати каже, що ваша поведінка її неймовірно дивує і непокоїть.

ГАМЛЕТ

О, який чудовий син, що може здивувати матір!

Але слідом за цим здивуванням матері невже нічого не йде по п'ятах? Повідомте.

РОЗЕНКРАНЦ

Вона бажає поговорити з вами у своїх покоях, раніш ніж ви підете спати.

ГАМЛЕТ

Пауза. Із злістю.

Ми підкоряємось, хоча б вона десять разів була нашою матір'ю. Чи маєте ви ще якусь справу до мене?

РОЗЕНКРАНЦ

Мій принце, колись ви любили мене.

ГАМЛЕТ

Так само, як і зараз (*дивиться у вічі, показуючи руки*), присягаюсь цими злодіями і грабіжниками.

РОЗЕНКРАНЦ

Мій ласкавий принце, в чому полягає причина вашого душевного розладу? Ви ж самі загороджуєте двері вашій власній волі, відмовляючись розповісти другові про свої скорботи.

ГАМЛЕТ

Сер, мені бракує майбутнього.

РОЗЕНКРАНЦ

Як це може бути, коли сам король проголосив ваше право на трон Данії!

ГАМЛЕТ

Так, сер, але „...поки трава зросте...“ Правда, ця приказка трохи запліснявіла.

Ліворуч із глибини сцени повертаються музиканти з флейтами.

А, флейти! Дайте-но мені одну!

Крик. Р-ц і Г-н злякано відступають назад.

Ану, відійдіть убік! Чого це ви все крутите навколо мене, наче хочете відбити мене від вітру; чи ви хочете мене в сітку загнати?

РОЗЕНКРАНЦ

О, мій принце, коли моя відданість надто смілива, то це провина моєї надто палкої любови.

ГАМЛЕТ

Йде із флейтою у руках по центру на авансцену.

Я не зовсім добре розумію вас. Дивиться на флейту ніжно, розчулено. Далі — легко. Чи не зіграєте ви на цій дудці?

ГІЛЬДЕНСТЕРН

З реверансом.

Мій принце, я ж не вмю.

ГАМЛЕТ

Дуже конкретно, безпосередньо.

Я вас прошу.

ГІЛЬДЕНСТЕРН

Знову легкий уклін.

Повірте мені, я не вмію грати.

ГАМЛЕТ

Ну, я благаю вас.

ГІЛЬДЕНСТЕРН

Я й доторкнутися не вмію до неї, мій принце.

ГАМЛЕТ

Іронія змішана з болем.

Це ж так само легко, як і брехати; керуйте цими відтулинами з допомогою ваших пальців, дихайте в неї вашим ротом — і вона заговорить найкрасномовнішою музикою. Дивіться, оце — лади.

ГІЛЬДЕНСТЕРН

Але я не можу видобути з неї ніякої гармонії, я не володію цим умінням.

ГАМЛЕТ

Широко.

Ось бачите, яку неподобну річ ви робите з мене! *Пауза.* Ви хотіли б грати на мені; вам здається, що ви знаєте мої лади; ви хотіли б видобути серце моєї таємниці; ви хотіли б випробувати мене від моєї найнижчої ноти аж до верховин мого звуку. *Пауза.* А ось тут багато музики, чудовий голос, ось, у цьому маленькому інструменті: а проте ви не можете зробити так, щоб він заговорив. *Крок—два вперед.* Чорт забирай! Чи ви гадаєте, що на мені легше грати, ніж на цій дудці? Ви можете назвати мене яким завгодно інструментом, можете терзати мене, але грати на мені ви не можете.

Із глибини повертається Полоній.

Благослови вас, Боже, сер!

ПОЛОНІЙ

Реверанс.

Мій принце, королева хотіла б поговорити з вами, і до того ж негайно.

ГАМЛЕТ

Знущуючись, дивиться угору.

Чи ви бачите оту хмару? Правда, схожа на верблюда?

ПОЛОНІЙ

Дивиться угору, потім — на Гамлета.

А, їй-богу, вона й справді схожа на верблюда.

ГАМЛЕТ

На мою думку, вона схожа на ласку.

ПОЛОНІЙ

О так. Вона й вигнута так, наче ласка.

ГАМЛЕТ

Або ж наче кит?

ПОЛОНІЙ

Дуже, дуже схожа на кита.

ГАМЛЕТ

Ну, тоді я зараз прийду до моєї матері! *Набік.* Вони зовсім відберуть у мене розум! — Я одразу ж іду.

ПОЛОНІЙ

Реверанс.

Я так і скажу.

Виходить Полоній.

ГАМЛЕТ

Одразу — це сказати легко.— Залиште мене, друзі.

Усі виходять.

Наспів нічний чаклунський час, коли
 Могили знають час, в який все пекло
 Отруйно диха в світ; я б нині міг
 І крові випить, вдіяти таке,
 Що день здригнувся б. Мати жде. Іду.

*Закрилась червона завіса. Перестановка на 10 картину.**Гамлет на авансцені.**Розпачливий жест піднятих угору рук.*

О серце, не втрачай природи. Хай
 Душа Нерона в груди ці не ввійде.
 Жорстоким буду — нелюдом не буду.
 В словах, кинджали, будьте — не в руці.
 Душа й язик, ви будьте лицемірні,
 Хоч як словами ранитиму я —
 Втримай слова від дій, душе моя!

*Виходить.**Піднімається червона завіса.*

Картина 11⁶

Кімната Королеви.

Входить Королева й Полоній.

ПОЛОНІЙ

Він зараз прийде. Будьте з ним суворі.
Скажіть, що вихватки його нестерпні,
Що тільки добрість ваша стала муром
Між ним і гнівом. Я сховаюсь тут.
Суворі будьте з ним.

ГАМЛЕТ (за сценою)

О мати, мати!

КОРОЛЕВА

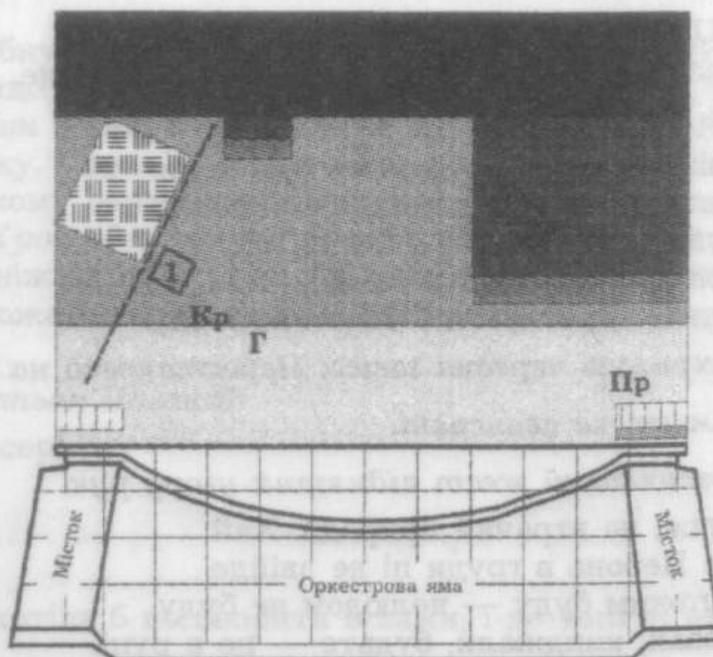
Я вам ручусь. Не бійтеся за мене.
Сховайтесь десь. Я чую — він іде.

Полоній ховається за килимом.

З лівої дальньої куліси швидко, рішуче входить Гамлет (мал. 8).

Умовні позначення:

Г	ГАМЛЕТ
Кр	КОРОЛЕВА
Пр	ПРИВИД
1	крісло
2	пуф
3	столик
—	лінія розташування килима

Мал. 8

⁶ Див.: Босенко А. Спогади...; Босенко А., Гай О. Спогади...; Бочаров О. Лист...; Гай О. Спогади...; Турчин Ю. Спогади...; Шекспір В. Гамлет. — Примірник помічника режисера...

ГАМЛЕТ

В тому ж темні, анфас на зал.
Так в чому річ, мати?

КОРОЛЕВА

Сидячи у кріслі. Починає розмову стримано-нейтрально, вивчаючи сина.

Образив батька ти так тяжко, Гамлет.

ГАМЛЕТ

Не повертаючись до неї. Наступаючи на матір інтонаційно.
Образили ви батька тяжко, мати.

КОРОЛЕВА

Не відмовляй безглуздим язиком.

ГАМЛЕТ

Так не питайте грішним язиком.

КОРОЛЕВА

Що, Гамлет, все це значить?

ГАМЛЕТ

О ні, клянусь!

Ви — королева, дядькові дружина;

Гірко.

І — нащо сталося так? — мені ви матір.

КОРОЛЕВА

Хоче йти.

Тоді хай інші з вами поговорять!

ГАМЛЕТ

В тоні наказу.

Е, ні, сідайте! Не піти вам звідси,

Аж поки дзеркала я вам не дам,

В якому ви побачите свій образ.

КОРОЛЕВА

Притуляється злякано спиною до лівої порталльної колони.

Що хочеш вдіять? Вбити хочеш, вбити?

О, пробі!

ПОЛОНІЙ

за килимом.

Егей, на допомогу! Пробі! пробі!

ГАМЛЕТ

Виймаючи шпагу, біжить до килима, ударяє шпагою, торжествуючи.

Ха! Щур? Помер! Дукат у заклад, помер!

Пронизує шпагою килим глибше.

ПОЛОНІЙ

О, я забитий!

Падає і вмирає.

КОРОЛЕВА

Схоплюється, крик.

Боже, що ти накоїв!

ГАМЛЕТ

Розгублено.

Я й сам не знаю; хто то був — король?

КОРОЛЕВА

холодно, з осудом.

Який безглуздий і кривавий вчинок!

ГАМЛЕТ

Кидає виклик.

Не гірш ніж вбити короля, о мати,
І потім шлюб узяти з його братом.

КОРОЛЕВА

Убити короля?

ГАМЛЕТ

Я так сказав.

Підіймає килим і знаходить Полонія.

Без особливого співчуття, стримано.

Настирний, вбогий блазень, що ж, прощай!

Вціляв я вищого — тобі судилось.

Як небезпечно клопотатись надто!

Не суворо, але вимогливо. Прагне зосередити матір на своїх подальших словах.

Рук не ломіть! Сідайте! Тихше! Хочу

Ламати серце ваше; це зроблю,

Коли його ще можна зворушить,

Коли його не вкрила звичка гартом

Жахним, непроникним для почуття.

РОДЕВА

13. Сцена з IV дії

РОДЕВА

Амбрасно.

Що ж це за ірчики,

Що так рве й гризуть?

АМБРАС

Подождіть до мого

вони в мій кулісі

На ці картини гляньте

Ціх братів подоба

Амбрасно.

Та дить, яка привада

Вірюча кучері, чоло

Ютера самого, погла

Ту кожний баг відбит

Що дати світові люди

То був ваш чоловік. І

Ось ваш теперішній М

Ваш брата загубив. Де

Що ж такі! в таке б

визначений, боїсний осуд.

Що ж до Іжу! Хві! Де ваш

Що ж не не звітть, як

Були зрешті агасло, підкорилось.

Скільки розсуду. Який же розсуд

За шість те опцим![-]

14. Фортінбрас - В. Сумський

КОРОЛЕВА

Вимушено сідає у крісло. Гамлет — у центрі сцени, анфас до зали. Непрямий діалог.

Що ж я вчинила? За що так жорстоко
Б'є твій язик мене?

ГАМЛЕТ

Повільно, тихо.

Такий бо вчинок,
Що рози скромности плямує брудом,
Що зве брехнею честь, що геть здирає
З чола кохання чесного троянду
І язву випіка, що всі обіти
Низводять до божби; о, вчинок цей!
Вбиває душу договору він
І обертає молитви святі
На суміш слів; лице небес палає—
І мідь оця, складна, потужна сфера,
З лицем скорботним, наче перед Судом,
На вчинок ваш глядить.

КОРОЛЕВА

Благально.

Що ж це за вчинок,
Що так рве й гримить ще в передмові?

ГАМЛЕТ

Підходить до матері, вказує на невидимий глядачеві портрет батька в лівій кулісі та на медальон, що висить у неї на шії.

На цю картину гляньте, і на цю.
Це двох братів подоба дуже точні,

Захоплено.

Глядіть, яка принада в рисах цих:
Гіперіона кучері, чоло
Юпітера самого, погляд Марса.[...]
Тут кожний бог відбиток свій поклав,
Щоб дати світові людину **справжню**.
То був ваш чоловік. І ось — глядіть.
Ось ваш теперішній. Мов колос хворий,
Він брата загубив. Де ваші очі?
З гори такої і в таке багно

Нищівний, болісний осуд.

Зійти по їжу! Ха! Де ваші очі?
Жагою це не звіть, вже в роки ці
Буяння крові згасло, підкорилось,
Слухняне розсуду. Який же розсуд
Замінить те оцим?[...]

О сором! Де рум'янець твій? О пекло!
Коли бунтуєш ти в кістках матрони,
То хай цноту розтопить юнь палка,
Як всіх в вогні. [...]

КОРОЛЕВА

У муках відвертається від нього, ховає погляд.

Досить! Просто в душу
Звернув мені ти очі — й бачу я
Такі там чорні та криваві плями,
Що їх нічим не змити.

ГАМЛЕТ

посилуючи звучання.

Ні, та жити
В поту гідким спаскудженого ліжка,
В розпусті варячись, у млості злігнись
На купі гною...

КОРОЛЕВА

Досить, не кажи!
Слова твої — немов кинджали в вуха.

О, досить!

(фото 11)

ГАМЛЕТ

посилуючи звучання.

Вбивця і падлюка! Раб,
Не вартий і двохсоті частини
Того, хто був вам чоловіком! Блазень!
Крадій держави й влади; злодіяка,
Який корону вкрав дорогоцінну
І до кишені пхнув собі.

КОРОЛЕВА

О, досить!

ГАМЛЕТ

фортіссімо.

Король з ганчір'я і латок...

„Входить“ невидимий Привид (мал. 8). Він — в уяві Гамлета. Актор „веде“ його поглядом із правої куліси через авансцену — в ліву кулісу. Гамлет переходить в якісно інший голосовий регістр, звертаючись як до янгола-спасителя.

Спасіть мене, крильми своїми вкрийте,
О вартові небес!
Чого ти хочеш,
Блаженний образ?

КОРОЛЕВА

Дивиться на нього, не розуміючи, що відбувається із сином.

Боже, він збезумів!

ГАМЛЕТ

Ти — сину млявому докір? Прийшов

Бо він, марнуючи і час, і пристрасть,

Не діє за страшним твоїм наказом?

Кажі!

ПРИВИД

Голос — помірно, холодно, виважено*.

Не забувай. Я тут для того,

Щоб загострити твій ступілий замір.

Та глянь на матір — в остраху вона;

Стань поміж нею та її думками;

Уява небезпечна для слабих.

Широко й протяжно.

Промов до неї, Гамлет.

ГАМЛЕТ

Повертається до матері. Тихо, вимушено.

Що з вами, пані?

КОРОЛЕВА

Рвучко підходить до нього. Обнімає. Злякано.

Леле, що з тобою?

Ти втуплюєш у порожнечу зір,

З повітрям безтілесним розмовляєш,

З очей твоїх твій дух глядить так дико,

І, наче військо, збуджене в тривозі,

Звелось твоє волосся, мов живе,

Звелось і стоїть! О любий сину,

Вогонь і шал безумства окропи

Терпінням остудним. Глядиш на що ти?

ГАМЛЕТ

Продовжує „вести“ очима постать Привіда.

На нього! О, який блідий він, гляньте!

Каміння б зворушилось, коли б цей образ

До нього заволав. О, не дивись!

Скорботний погляд твій мене відверне,

Від лютих дій; і те, що вдіять маю,

Свій колір зрадить: сльози замість крові!

* Звучання із-за сцени.

КОРОЛЕВА

Подається кілька кроків уперед.

З ким говориш ти?

ГАМЛЕТ

Увага — на Привиді.

Хіба не видно вам?

КОРОЛЕВА

Чому ж? Усе, що єсть, я бачу ясно.

ГАМЛЕТ

Не чули теж нічого?

КОРОЛЕВА

Ні, крім нас.

ГАМЛЕТ

Привид наближається до лівої куліси. Гамлет, що йде за ним, майже спиною обернений до зали.

Та подивіться ж! Ось він геть іде!..

Мій батько, весь як за життя він був!

Дивіться, йде! Ось перейшов поріг!

Привид виходить.

КОРОЛЕВА

Сідає на пуф на площадці.

Це все — лише твого мозку витвір.

Шаленство, маячіння дуже вправне

У втіленнях безплотних цих.

ГАМЛЕТ

М'якше, лагідніше.

„Шаленство“?

Мій пульс — як ваш; у нього — такт розмірний,

Та ж дужа музика; не безум, ні —

Слова мої; ось іспит учиніть —

Я все достоту повторю, і безум

Геть відпаде. Благаю, киньте це;

Не безум мій, це гріх говорить ваш*.

Підходить до неї, сідає біля ніг. Примирення, певна рівновага.
(фото 12)

Сповідайтесь до неба,

В минулім кайтесь, наперед пильнуйте

І ґрунт не вполюйте для бур'янів.

Пробачте ви мені мою чесноту,
Але ж вона в цей розжирілий вік
Перед пороком мусить пробачатись,
Благати, щоб допомогти йому.

КОРОЛЕВА

О Гамлет, серце ти моє навпіл розтяв!

ГАМЛЕТ

Відкиньте ж геть цю гіршу частку серця
І, чистою, із другою ідіть!

Добраніч; та не йдіть у ліжко дядька.

Сорому позичте, як в собі нема*.

Ніч втримайтесь.

І це якесь полегшення надасть.

В утриманні на завтра; далі — легше,

Бо звичка змінює й природи образ,

Скорити може й сатану, чи геть

Штовхнуть всевладно. Ну, так надобраніч.

Коли запрагнете благословення —

Прийду по нього я до вас. А з цим...

Підходить до килима.

Я каюсь; та це небо так схотіло,

Щоб я скарав його, а він — мене,

Щоб я бичем став неба й виконавцем.

Його я не лишу і відповім

За смерть, що я завдав йому. Добраніч!

Щоб добрим бути — мушу бути лютим.

Зачин лихий — ще гірший має бути.

Ще слово, пані.

КОРОЛЕВА

Прагне його затримати, з відчаєм, розгублено.

Що мені робити?

ГАМЛЕТ

Вибух гніву.

Не те, що я вам радив, аніяк!

Хай знов король спокусить вас у ліжко,

Щіпне за щічку, мишкою назве.

Ви ж за цілунки підлі ті, за ласку

Тих клятих пальців, що поглядять вас,

Розплутайте йому всю справу цю,

Бо справді — не безумний я, лише

Безумно хитрий. Це було б чудово!

Бо як прекрасній, мудрій королеві

Від жаби, від kota, від кажана

Із тайною ховатись? Хто б це міг?

Ні, всупереч чуттю і таємниці,
Із кліткою залізьте ви на дах,
Пустіть птахів у льот і, як та мавпа,
Для спроби й ви до клітки влізьте теж,
І в'язи там скрутіть.

КОРОЛЕВА

Щиро, остаточне рішення — посвята синові.

О, віри йми, як мова — це дихання,
А дихання — життя; його не маю,
Щоб видихнути те, що ти сказав.

ГАМЛЕТ

Пауза. Холодно.

До Англії я їду — вам відомо?

КОРОЛЕВА

Ох, я й забула; вирішено так.

ГАМЛЕТ

Говорячи у залу — і їй, і собі.

Листи готують: двоє шкільних друзів,
Яким, немов гадюкам, вірю я,
Везуть наказ; дорогу прометуть
Мені до пастки. Ну й гаразд, нехай.
Це ж втіха, щоб мінера підірвати
Його ж зарядом; лихо, як не вриюсь
Я глибш від них на ярд, щоб їх пустить
До місця! О, втіха в цьому ділі —
Зіткнуті в сутичках дві хитрі сили.

Показуючи на Полонія.

Цей пан мені прискорить мій від'їзд.
Ці тельбухи я відтягну десь поруч.
Добраніч, мати. Справді, радник цей
Поважним став, став тихим, мовчазним,
А був лише дурним балакуном.
Ну, сер, гайда, щоб з вами покінчити!
Добраніч, мати!

Королева знеможено опускається у крісло. Гамлет виходить ліворуч, за килим.

Картина 20⁷

Початок картини — на авансцені, перед червоною завісою. Темп сцени Гамлета, Гораціо, згодом Озріка — прискорений, це — „прохідний“ динамічний епізод перед фіналом, під час якого за завісою відбувалася перестановка на фінальну сцену поединку.

[Музичний № 21]

Врочисто. Помпезно.

Відкривається червона завіса.

Із глибини входять Король, Королева, Лаерт, Гамлет, Гораціо.

КОРОЛЬ.

Підійди, Гамлет, і прийми ось руку цю.

У центрі сцени. Король вкладає руку Лаерта в руку Гамлета.

Подай рапіри, Озрік.

ЛАЕРТ

І мені одну.

ГАМЛЕТ

Спокійно, розсудливо, з почуттям гідності й водночас болем.

Пробачте, пане, я образив вас,

Та вибачте мені, як дворянин.

Присутні знають, ви ж напевне чули,

Що скараний я хворістю тяжкою.

Все те, що я вчинив,

Чим вашу честь образив чи природу,

Я запевняю — безумом було.

Хіба Лаерта Гамлет скривдив? Ні!

Коли з собою Гамлет у розлуці

І, будши не в собі, Лаерта кривдить —

⁷ Див.: Бочаров О. Лист ...; Гай О. Спогади...; Лісненко І. Примірник ролі...; Радченко О. Клавір...; Турчин Ю. Спогади...; Шекспір В. Гамлет. — Примірник помічника режисера...

Не Гамлет діє то, відсутній Гамлет.
 А хто ж то діє? Його безум. Значить,
 Сам Гамлет — серед скривджених усіх;
 Для нього, бідного, цей безум — ворог.
 Тут, пане, перед усіма
 Я, зрікшись вмисності у злі, хай буду
 Пробачений в думках великодушних
 За те, що я пустив стрілу над дахом
 І брата, не помітивши, поранив.

ЛАЕРТ

Зухвало і непримиренно.

Примирена моя природа цим,
 Хоча б вона мене повинна кликать
 До помсти; а проте в питаннях честі
 Я — осторонь, і я не замирюсь,
 Аж поки старші судді честі скажуть
 І прикладів за мир не наведуть
 Без шкоди для ім'я могого. Доти ж
 Я цю любов приймаю як любов
 І буду вірний їй.

ГАМЛЕТ

Вітаю щиро.

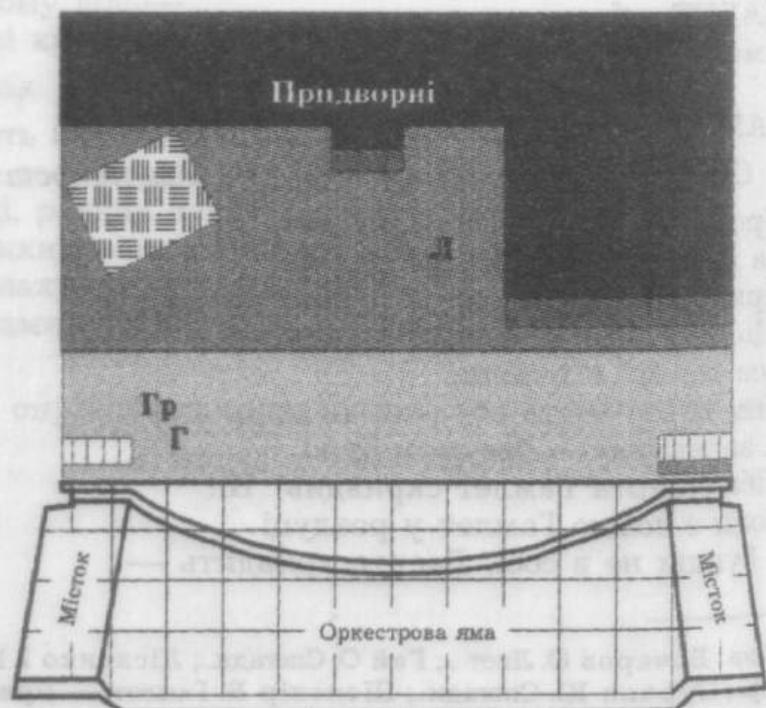
І чесно битимусь в братерській грі.

Розходяться (мал. 9).

Я буду фольгою, Лаерт, для вас;
 В п'їтми невміння мого, наче зірка,
 Майстерність блисне ваша.

Умовні позначення:

Г	ГАМЛЕТ
К	КОРОЛЬ
Кр	КОРОЛЕВА
Л	ЛАЕРТ
Гр	ГОРАЦІО
1	стіл

Мал. 9

ЛАЕРТ
Смієтесь!

ГАМЛЕТ
Клянусь рукою, ні!

КОРОЛЬ
Гамлет мій, ти знаєш ставку?

ГАМЛЕТ
Так, державцю:
За слабшого ви ставите ласкаво.

КОРОЛЬ
Я не боюсь: я бачив вас обох [...] ГАМЛЕТ
Озрік подає рапіри. ЛАЕРТ

ЛАЕРТ
Важка занадто; а подайте інші! ГАМЛЕТ

ГАМЛЕТ
Моя — якраз. Чи всі рапіри рівні? ЛАЕРТ

ОЗРІК
О так, ласкавий принце мій. ГАМЛЕТ
Готуються до бою. ОЗРІК

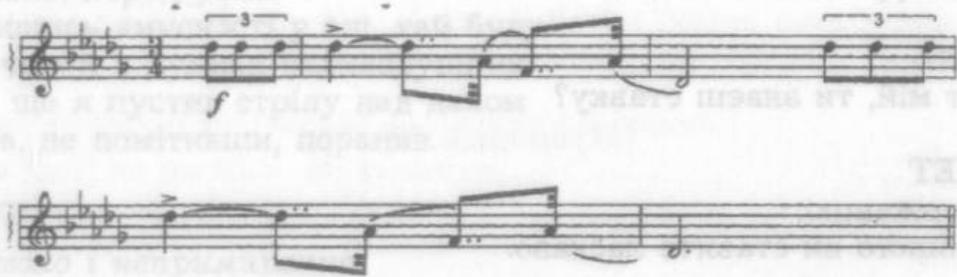
КОРОЛЬ
Широко, „театрально“. Підходить до столу. КОРОЛЬ

Поставити келихи з вином на стіл.
Як влучить Гамлет вперше, а чи вдруге,
Чи в третій сутичці удар віддасть,
Хай прогрімлять з бійниць гармати —
Король за Гамлета здоров'я вип'є.
Укинувши до келиха перлину. Гей, кубки!
Сідає.

Ви ж, судді, наглядайте пильним оком.

[Музичний № 22]

Врочисто. Помпезно.

ГАМЛЕТ
Почнімо!

ЛАЕРТ
Згода, принце!

ГАМЛЕТ
Раз!

ЛАЕРТ
Ні!

ГАМЛЕТ
Судді!

ОЗРІК
Удар, удар виразний.

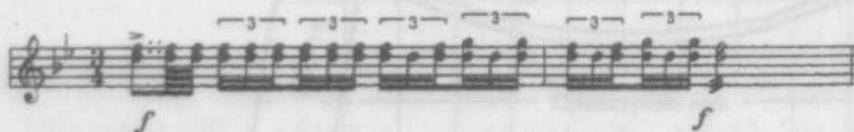
ЛАЕРТ
Добре, далі.

КОРОЛЬ

Сидячи. Широкий жест рукою угору. Кладе перлину в келих.
Стоп! Вип'ємо! Твоя перлина, Гамлет!
За тебе п'ю!

[Музичний № 22-а]

Врочисто. Помпезно.

Три гарматні залпи за сценою.

Подайте принцу келих!

ГАМЛЕТ

Спочатку ще раз бій; облиште поки.

Ану!

Б'ються.

Ще удар; як ваша думка?

ЛАЕРТ

Так, так я визнаю.

КОРОЛЬ

Він переможе,
Наш син.

КОРОЛЕВА

Він дихає запально й важко...
На хустку, Гамлет, лоба обітри;
За успіх твій п'є королева, Гамлет!

ГАМЛЕТ

Ласкава пані...

КОРОЛЬ

Зривається до неї.
Ні, не пий, Гертрудо!

КОРОЛЕВА

Я вип'ю все ж; мені пробачте, прошу.

КОРОЛЬ

набик.
Отрута ж в келиху! Та надто ж пізно!

ГАМЛЕТ

Не буду я ще пити. Потім, потім*.
Витирає ніт хустинкою.

ЛАЕРТ

Тепер завдам удару я.

КОРОЛЬ

Навряд!

ЛАЕРТ

І майже проти власного сумління...

ГАМЛЕТ

Лаерт, ану-бо, втретє; та як слід!
На повну силу бийтесь, я боюсь,
Що забавку ви робите із мене.

ЛАЕРТ

Ви кажете? Почнімо!
Б'ються.

(фото 13)

ОЗРІК

Нічого ані той, ні цей!

ЛАЕРТ

Короткий удар, вигук. Лаерт ранить Гамлета.
А ось!

Гамлет вибиває рапіру з рук Лаерта. Дає йому свою і бере його.

КОРОЛЬ

Зі страхом.
Розбороніть! Вони оскаженіли!*

ОЗРІК

Лаерт, що з Вами?

ЛАЕРТ

У власну пастку сам кулик потрапив;
Моя ж на мене віроломність впала.

ГАМЛЕТ

Що з королевою?

КОРОЛЬ

Зомліла, кров
Побачивши.

КОРОЛЕВА

Роблячи зусилля, встає з крісла. Вся — у зверненні до Гамлета.
Ні! Ні! Напій, напій!
О Гамлет мій! Вино! Я отруїлась!

Опускається на підлогу біля крісла. Втрачаючи сили.

О, підлість! Гей, всі двері зачиніть!
Тут зрада! Розшукать!

Умирає.

ЛАЕРТ

Падає у лівій ближній кулісі.

Не треба, Гамлет! Гамлет, ти — забитий.
 Немає в світі ліків рятівних.
 В тобі життя нема й на півгодини.
 Знаряддя зради у твоїй руці —
 І гостре, і отруйне. Підлий замір
 На мене ж впав; дивись, ось я лежу...
 Не встану більш; твою забито матір...
 Не можу більш... Король... король це винен.

ГАМЛЕТ

Клинок отруєний також!
 Ану, отруто, в діло!

Вражає короля.

ВСІ

Зрада! Зрада!

КОРОЛЬ

О, допоможіть, я ж ранений лише!

ГАМЛЕТ

Схопив келих і підхопивши падаючого короля, силоміць влив у нього отруту.

Ага, розпусник, клятий вбивця данський!
 Пий свій напій! Твоя перлина тут!
 Услід за матір'ю!

Король умирає.

ЛАЕРТ

Своє дістав!
 Він сам оцю отруту готував,
 Пробач мені, як я тобі, мій Гамлет.
 Хай не спаде на тебе смерть моя
 І мого батька, як твоя на мене!

Вмирає.

ГАМЛЕТ

Хай Бог тобі простить! Я йду слідом!
 Прощай, о жалюгідна королево!
 Ви, свідки зацікавлені цих подій,
 Що, зблідлі, дивитесь на це з тремтінням...
 Коли б то час (смерть, поліцей жорстокий,
 Не жде з арештом), я б вам розповів...
 Та хай! Горацію, я помираю.

А ти, живий, розповіси про мене,
Всю правду спраглим.

ГОРАЦІО

Тримає у руці келих.

Не лишусь, не вір!

Я давній римлянин, а не данчанин:

Отрута є ще тут.

ГАМЛЕТ

Коли ти муж —

Облиш, дай келих! Дай мені! Я хочу!

Вибиває келих з руки Гораціо. Поступове довге сповільнення темпоритму.

Яке спотворене ім'я, Гораціо,

Лишиться тут, коли підеш і ти?

Коли в твоєму серці був я, друже,

То поки що відмовсь від раювання.

В гіркому світі дихай, щоб сказати

Про мене повість.

Марш і постріли за сценою.

Що за грім військовий?

ОЗРІК

Йде юний Фортінбрас побідно з Польщі;

На честь послів англійських він дає

Цей войовничий залп.

ГАМЛЕТ

Вмираю, друже;

Отрута дужа мій здолала дух;

Новин із Англії я не діждусь,

Та пророкую Фортінбраса вибір.

За нього — передсмертний голос мій;

Скажи йому про це, про всі події,

Що стались тут, ти скажеш.

Три гарматні постріли. Пауза. Три гарматні постріли.

Далі ж — тиша.

Умирає на руках Гораціо в центрі сцени.

ГОРАЦІО

Високе серце вмерло. Спи, наш принц!

Хай ангели вколисують твій сон.

Чому все ближче барабани б'ють?

Входить на поміст у глибині сцени Фортінбрас у блискучому сріблястому костюмі, за ним — англійські послы.

ФОРТІНБРАС

(фото 14)

Широко, громоподібно.

Де це видовище?

ГОРАЦІО

Що ви хотіли?

Скорботу й подив? Припиніть шукання.

ФОРТІНБРАС

Спускаючись до Гамлета сходами.

О, видовище жахне!

І вісті з Англії спізились тут,

Бо вже не чує той, хто мав би вчути,

Що виконала Англія наказ.

Що мертві Розенкранц і Гільденстерн.

Хто вдячність висловить?

ГОРАЦІО

Не ці уста,

Коли б вони й могли подяку скласти.

Він не давав наказу про їх смерть.

Але якщо на цю криваву справу

Ви — з Англії, ви — з польської війни

Прийшли, то накажіть тіла покласти

Тут на поміст високий на видноті, —

І хай скажу я всім, хто ще не знає,

Як сталося усе, і вчує всяк

Про справи люті, нелюдські, криваві,

Про суд нежданий, випадкові вбивства,

Про смерть роковану, про жертви зрад,

Наприкінці ж — про заміри лукаві,

Що на привідців голови упали.

Про все я вам скажу.

ФОРТІНБРАС

Рішуче, чітко.

(мал. 10)

Спішимо почути

І — хай на збори скличуть найзнатніших.

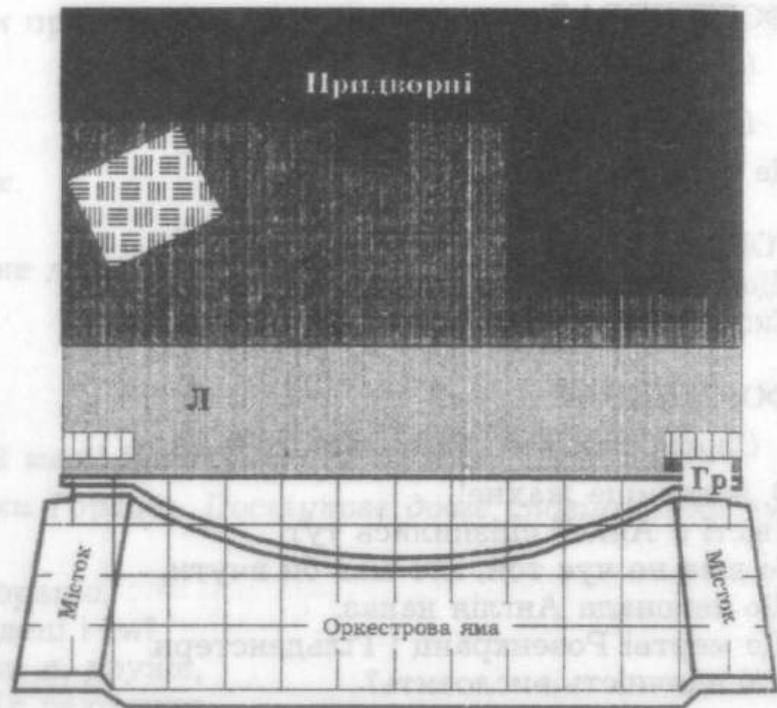
Я з тугою своє приймаю щастя:

На данський трон у мене єсть права,

І доля нині їх велить піднести.

Умовні позначення:

Г	ГАМЛЕТ
К	КОРОЛЬ
Кр	КОРОЛЕВА
Гр	ГОРАЦІО
Л	ЛАЕРТ
Ф	ФОРТІНБРАС
І	стіл

Мал. 10

ГОРАЦІО

Праворуч, біля колони.

Про це сказати маю слово теж
З тих уст, чий голос багатьох приверне;
Спішімо, поки вражений народ,
Щоб лих і змов, і помилок уникнуть.

ФОРТІНБРАС

Стоїть над Гамлетом. Пауза. Тихо.

Хай Гамлета чотири капітани,
Як воїна піднімуть на поміст.
Коли б судилось, був би королем
Великим він;

Пауза. Набираючи звучання, розширюючи темп.

і в час його відходу
Хай музика і шана військова,
Про нього кажучи, гримлять.
Прийміть тіла! Це личить полку бою,
А тут вони гнітять собою.

Кульмінація на фортіссімо.

Віддать команду воїнам
— стріляти!

Чотири воїни кладуть Гамлета на ноші. Піднімають на плечі, проносять авансценою, йдуть у глиб сцени, піднімаються сходами. За ними — учасники вистави.

[Музичний № 24]

Adagio lugubre

The musical score is written for piano and consists of seven systems of staves. The first system includes dynamic markings *ff* and *p*, and a fermata over the final measure. The second system begins with *ff*. The third system continues the piano accompaniment. The fourth system features a crescendo leading to *ff*. The fifth system is marked *f*. The sixth system is marked *f*. The seventh system concludes with the instruction **Завіса** (Curtain) and a final *ff* dynamic marking.